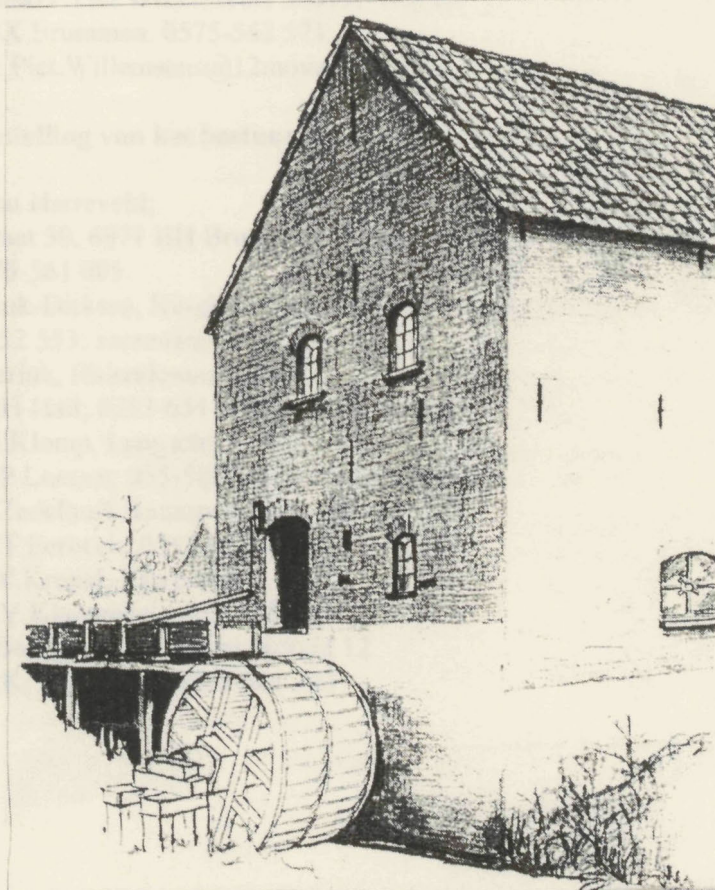

"De Marke"

Oude berichten over Beekbergen, Brummen,
Eerbeek, Hall, Hoenderloo, Klarenbeek, Loenen,
Ugchelen

Maart 2004

1133-316

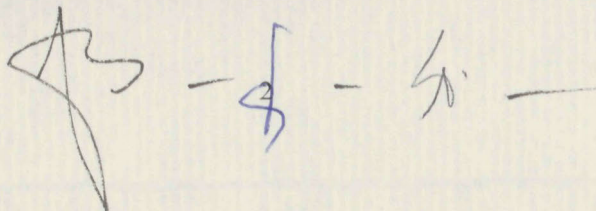

Foto omslag

Oude illustratie van Molen op de Haar, Tonden. Hierover op pag. 14
een nader artikel

“De Marke”

Orgaan van de Oudheidkundige Vereniging De Marke, met als werkgebied
Beekbergen, Brummen, Eerbeek, Hall, Hoenderloo, Klarenbeek, Loenen,
Ugchelen

28^e jaargang, maart 2004

Redacteur: Piet Willemsens, Stationsweg 6,
6971 BX Brummen. 0575-562 571
E-mail: Piet.Willemsens@12move.nl

Samenstelling van het bestuur

H.W.van Harreveld;
Tuinstraat 59, 6971 BH Brummen, *voorzitter*
tel. 0575-561 005
C.C.Uenk-Dirksen, Ringlaan 46, 6961 KL Eerbeek;
0313-652 553; *secretaris*
J.Zengerink, Rhienderensestraat 53
6964 BH Hall; 0313-651 960; *penningmeester*
W.T.M.Klomp, Langschoten 71
7371 EP Loenen; 055-505 2276; *bibliothecaris*
M.van Zadelhoff-Ruimpol, Loenenseweg 150
6961 CT Eerbeek; 0313-651 724
J.R.B.W.Krepel, Vijverweg 2
7382 BV Klarenbeek; 055-301 1330
A.van Bodegom, Wilhelminastraat 12
6971 AK; Brummen; 0575-561 323

Inhoudsopgave

Pag.

Ter inleiding	5
Reacties op Mankes en De Mérode	6
Archeologie in Beekbergen – <i>Wietse Venema</i>	10
Molen op de Haar, Tonden	14
Hermannus Braakman, een Brummense klokkenmaker <i>Willem Reussink, Winterswijk</i>	17
Hoe ga je met archieven te werk? – <i>Piet Willemsens</i>	21
Discussie om Geseker – <i>Gerrit Schutten/Arie van Bodegom</i>	27
Rosmolen in Hall goed bewaard	29
Oude smidse in Hall	31
V1-gat in Voorstonden	33
Berigt uit den Zutphensche Courant van 28 december 1904	34
Voortgezet onderzoek over de Schans met succes bekroond – <i>Stan Dekker</i>	35
In 1861 nam Brummen afscheid van De Hoven	41
Te leen in onze bibliotheek	45

Ter inleiding

Hier ligt weer een blad voor u, met een keur van artikelen. Bevallen ze u? In het bestuur van De Marke, dat ieder nummer achteraf beoordeelt, is onlangs gesproken over de criteria waaraan ons historische ledenblad zou moeten voldoen. Penningmeester Joop deed daarop de suggestie: Waarom die criteria ook niet in het blad zelf gepubliceerd?

Zo gezegd, zo gedaan. In de eerste plaats dienen de verhalen over ons eigen (Marke) *gebied* te gaan, of daarmee een duidelijk raakvlak te hebben. Ten tweede, het onderwerp moet interessant voor de lezers zijn, nopen er verder kennis van te nemen, omdat het hen aanspreekt. Ten derde, er moet een gedegen historische achtergrond zijn, dus met vermelding van een *bron*. Liefst meerdere bronnen, waardoor het aan overtuigingskracht en belangwekkendheid wint. Het is vaak mogelijk de schriftelijke bron aan te vullen met een *mondelinge*. Oral history. Daarmee knoopt u iets historisch aan iets actueels. Ja zeker, *actueel zijn* is een pluspunt voor een geschiedkundig blad. Bijvoorbeeld, vandaag brandt er een oude villa in uw dorp af, morgen schrijft u (aan de hand van het kadaster) wie er allemaal in hebben gewoond! *Afwisselend* moet het blad ook zijn; we hebben wel eens de aanmerking gehad dat er te veel *oude boerderijen* in stonden. De redacteur verdedigt zich dan (zwakjes) met: Het was toen Boerderij-jaar!

Er zijn nóg enkele wensen voor een historisch blad: dat er een *variatie* in auteurs is. Een wensdroom, er kunnen nog zoveel bewogen oproepen gedaan worden voor kopij, in de praktijk wordt dit blad volgeschreven door het handjevol auteurs dat ook aan het enquête-artikel (elders in dit blad) heeft deelgenomen. Ach, dat is ook niet zo erg, het zijn mensen met ervaring op dit gebied. Wel is er de noodzaak dat af en toe een nieuw "gezicht" de kop opsteekt; en dat gebeurt gelukkig regelmatig. Verversing is essentieel voor een tijdschrift, dat toch het visitekaartje is van een grote historische vereniging, die voor haar *lezingsen* min of meer dezelfde criteria hanteert. Een artikel mag ook niet te lang zijn, maximaal zes pagina's A5, en moet vooral één of meer illustraties bevatten. Een slimme auteur *begint* daarmee; hij/zij ziet een oude foto en gaat daarbij de tekst zoeken, één paginaatje is soms al voldoende!

Afijn, nu kunt u nog beter beoordelen of u een meer of minder geslaagd nummer van De Marke in handen hebt! Laat het ons maar weten, liefst met suggesties hoe het beter kan.

Reacties op Mankes en De Mérode

Vorig jaar werd er, resp. in het maart- en oktobernummer van De Marke, ruimhartig aandacht besteed aan twee grote mannen uit Eerbeek: Jan Mankes (1889-1920) en Willem de Mérode (1887-1939). Over elk van de kunstenaars bereikte ons aardige reacties.

Mankes

Eerstens die van kapper Martin Bouwmeester uit Brummen, die een uit 1914 daterende briefkaart van Jan Mankes in zijn bezit heeft. Trots prijkt die op de scheertafel. Hier de voor- en achterzijde van de kaart:

Eerbeek 20 sept. 20

Wildele Uer.

Jaarne son ik, eastpoets aroft,
 vizaag of anders afknift wille
 hebbe om het huurcontract tussen
 den heer Balbers te Apeldoorn en
 mij om het door mij in Eerbeek bewoonde
 huis.

Kroonachleend

J. Mankes.

De Merode

Het "moeilijke" artikel over de dichter Willem de Mérode leverde meerdere reacties op.

Ten eerste van Helma de Boer uit Uithuizermedum (GR.), die ons bericht dat in die plaats, in het woonhuis van haar ouders, een klein Mérode-museum is gevestigd, dat van 1 april tot 1 oktober geopend is. Helma onderhoudt zelf een Web-site over De Mérode, waarop nu ook zijn woonhuis (zowel in oude als huidige toestand) uit Eerbeek staat. (www.merode.nl), uit De Marke overgenomen.

Helma gaat ook in op mijn vraag hoe populair de "Eerbeekse" dichter tegenwoordig in den lande is. "Die vraag is niet zo gemakkelijk te beantwoorden. Wel merk ik via de website (en de "nedstat-teller") dat er vrij veel belangstelling voor hem bestaat. Maar ik realiseer mij dat dit een relatief gevoel is. Toch zijn er gemiddeld zo'n 6 tot 7 hits per dag van verschillende afkomst op de website; dat vind ik persoonlijk meer dan ik had durven dromen. De Mérode blijft in de dichterswereld goed bekend; via de

contacten die er zijn ontstaan door de site staat dat voor mij onomstotelijk vast. Bekende schrijvers en dichters van nu kennen zijn werk en waarderen het. Ook in de jaren '70 en '80 is er veel aandacht aan hem besteed en in de jaren '90 is het museum opgericht. En hoewel het museum weliswaar niet druk bezocht is, zoeken toch regelmatig mensen (of groepen) het Hoge Noorden op om een kijkje te nemen”.

De tweede reactie is die van Hennie den Ambtman uit Klarenbeek. Zij wijst me op plaatsgenoot Johan B. Woltjes, die een grote belangstelling had voor Willem de Mérode. Woltjes was zelf ook dichter; van zijn hand het volgende eerbetoon aan zijn grote collega:

In memoriam Willem de Mérode

De kring is rond . . .

Geboorte ééns, nú sterven;
zó stond hij in 't Verbond
dat eeuwigheid deed erven.

Zijn stem, als zanger
van 't dichterlied,
weerklinkt niet langer
en juicht nú niet . . .

Sober was zijn dichten,
als de grijze marmersteen.
Hij moest, als ieder, zwichten.
Zijn woorden klonken heen . . .

De man, die vele woorden dwong,
trof hier de laatste bode
die opriep tot de laatste zang
van Willem de Mérode.

Zijn leven was een worsteling,
de woorden dwingend tot hun "zijn",
een begenadigd enkeling,
maar ingetoomd door zenuwpijn.

Hij kon zo afgemarteld wezen,
 zeer uitgeput en moegestreden –
 zijn verzen zingen nog nadezen,
 maar 't lichaam heeft het al geleden!

Bovenstaand gedicht kwam tot stand na Woltjes'bezoek aan hofstede en graf te Eerbeek in augustus 1968.

Zowel Martin Bouwmeester als Hennie den Ambtman, mijn dank voor de inzending. PW

XX

Papiermuseum Eerbeek

Er zijn vergevorderde plannen om in Eerbeek tot een Papiermuseum te komen. Geen wonder, Eerbeek kent een rijke geschiedenis op het gebied van papier, voortgekomen uit de aanwezigheid van sprengen, windmolens, wasserijen, met daarnaast toeleveringsbedrijven in het vervoer, aannemers, machinefabriek, verpakkingsindustrie. Een aantal bedrijven en personen hebben reeds concrete toezeggingen gedaan voor het "vullen" van het museum.

Samenwerkende organisaties zijn: bedrijfsleven, gemeente en Stichting Philadelphia Zorg, die de stichting *Eerbeek in de kijker* zullen gaan uitmaken. De stichting Middelste Molen gaat ermee samenwerken. Op 11 december jl. maakten voorzitter Jaap der Nederlanden en secretaris Hans van Spanje het plan in kleine kring bekend.

Inmiddels is er contact gelegd met het museum van Norskeskog te Renkum i.v.m. de eerste openbare activiteit, een openingsexpositie begin april, in De Plu. Als eerste project wordt de ontwikkeling van het Molenpad ter hand genomen, bij voorkeur gekoppeld aan een wandelroute.

Op de expositie in april zal een paneel aanwezig zijn, waarop Het Molenpad wordt getoond met daarbij een overzicht van de oude en de nieuwe industrie in het Eerbeekse.

Het museum zal het zeker van vrijwilligers moeten hebben, maar gaat uit van een professionele aanpak. Met de huidige stand van zaken m.b.t. de financiën acht men enige terughoudendheid op zijn plaats. Er wordt gedacht aan een opzet van blijvende en wisselende exposities. PW

Archeologie in Beekbergen

Wietse Venema, Beekbergen

IJzertijd

Volgens het archeologisch rapport van september 2003 van het onderzoeks- en adviesbureau voor bouwhistorie, archeologie, architectuur- en cultuurhistorie (BAAC b.v.) is de vroegste historische vermelding van Beekbergen aan het einde van de 8ste of het begin van de 9^e eeuw. Mogelijk heeft winning en bewerking van ijzer, naast de landbouw een rol gespeeld in de middelen van bestaan van de bewoners in de nederzetting Beekbergen, aldus het rapport. Hoewel concrete sporen van ijzerverwerking ontbreken op de speelplaats van de vroegere basisschool in Beekbergen, zijn er tijdens het archeologisch onderzoek op het perceel waarop de school heeft gestaan met regelmaat ijzersintels aangetroffen. Dat zou volgens het rapport kunnen wijzen op verwerking van ruwe ijzer in de buurt van de nederzetting. De onderzoekers van het onderzoeksbureau BAAC b.v. merken op, dat er geen overblijfselen van ovens zijn gevonden. Waarschijnlijk komt dat door de volgende omstandigheid.

In de relatief kleine oventjes werd de ijzererts verhit door houtskool,

eerst een laag houtskool daarna een laag ijzererts enz. Men was echter niet in staat om de temperatuur in de ovens zo hoog op te voeren dat het ijzer vloeibaar werd, aldus Moerman. Na verhitting bleef in de oventjes een klomp ijzerslak over. Deze ijzerklomp of wolf kon niet uit de oventjes worden verwijderd zonder de ovens te beschadigen. De smid sloeg de ovens stuk en bewerkte de overgebleven ijzerslak tot bruikbare ijzeren voorwerpen, zoals hamers, bijlen, pijlpunten enz. De overgebleven ijzersintels en het kapotgeslagen oventje gooide de smid op een hoop, dat was de *Smittenbarch*. De naam Smittenberg van het hotel- restaurant te Beekbergen herinnert hieraan. De kans, dat er ooit overblijfselen van ovens worden gevonden is in het licht van de vermoedelijke gang van zaken in het verleden erg klein.

De IJzertijd op de Veluwe, waarover Moerman en prof. Heidinga uitvoerig hebben geschreven, duurde tot ongeveer 1200 toen er elders ijzererts werd gevonden. De naam Beekbergen wordt in het Veluws dialect uitgesproken als *Bikbarche*. Het woord "bik" betekent afval. We kennen dat woord nog van stenen bikken. Een "barch" is een hoop. We vinden dat woord terug in de plaatsnaam Barchem bij Lochem. Men woonde dus bij de "bikbarche". Op oude kaarten wordt de naam vernederlandst tot Bekbergen. De romantische naam Beekbergen klinkt beter, maar met de oude beek en met bergen heeft de naam vermoedelijk niet te maken.

In Lieren was bij het station de *Swardebarch*. Daar haalden de boeren in het nog niet zo verre verleden sintels vandaan om het erf te verharderen. De Zwarte Bergweg herinnert hieraan. Aan de ijzerwinning herinnert ook de naam Wolfskuilen in Lieren en vele ijzerkuilen in de omgeving. De IJzertijd moet een tamelijk welvarende tijd zijn geweest. Immers ijzeren voorwerpen waren een kostbaar bezit !

Kerk

In het archeologisch rapport wordt ook aandacht geschonken aan de Nederlands-Hervormde Kerk van Beekbergen. De plaats van het archeologisch onderzoek is namelijk in de nabijheid van de kerk, diagonaal minder dan 100 meter ervan verwijderd. Het eerste houten kerkje zou volgens het rapport vermoedelijk zijn gebouwd tussen 794 en 805, toen onroerende goederen te Beekbergen werden overgedaan en/of rechten werden verleend aan de prediker Liudger, die leefde van 744-809. Volgens een scriptie van mevr. ir. Frings (†) te Beekbergen, getiteld: "Uit de lange kerkgeschiedenis van Beekbergen", zou de prediker Liudger vlak voor zijn dood (in 809) deze streken hebben bezocht. Liudger heeft volgens mevr. Frings gezorgd voor de totstandkoming van houten kerkjes in Wilp en

Deventer. Hij heeft vermoedelijk ook gezorgd voor de totstandkoming van een houten kerkje in Beekbergen.

De vroegste aanleg van de huidige kerk is gedateerd in de twaalfde eeuw. De plaats van de kerk is bijzonder, want deze is gebouwd op een laag gelegen gedeelte van Beekbergen en niet op een hoog punt. In vorige eeuwen zal het kerkgebouw als een relatief rijk gebouw moeten worden gezien ten opzichte van de woningtoestanden in het dorp Beekbergen in vorige eeuwen. In het algemeen leden de inwoners volgens de kadastrale atlas van 1832 in dat jaar een karig bestaan.

Plaats van de archeologische opgraving

De plaats van de opgraving is op de plek waar voor een paar jaar de openbare basisschool van Beekbergen stond schuin tegenover de kerk. Het oude schoolgebouw voldeed al enige tijd niet aan de eisen van de tijd. Op die plaats zal worden gebouwd een multifunctioneel centrum, dat wil zeggen een verzamelgebouw voor een aantal functies, zoals lokalen voor een openbare basisschool, een peuterspeelzaal, een overblijflokaal, lokaliteiten voor een dorpshuisfunctie, kantoor dorpsraad, appartementen onder meer voor sociale woningbouw, winkels.

Resultaat opgravingen

Er zijn op de plaats van de speelplaats, waar in de loop van de jaren duizenden kinderen hebben gespeeld, bewoningsporen gevonden uit de periode omstreeks 1200 tot ongeveer 1400. Er kunnen vier bewoningsfasen worden onderscheiden. Hierbij zijn drie gebouwen geïdentificeerd. Het betreft zogenaamde bootvormige plattegronden, dat wil zeggen gebouwen met een ellipsvormige wandstructuur. De plattegronden van de gebouwen zijn steeds noordoost – zuidwest georiënteerd en dateren uit de periode tussen het eind van de twaalfde eeuw, begin dertiende eeuw en van het einde van de dertiende eeuw. Er zijn een aantal graven van dieren (runderen) gevonden. Op het skeletmateriaal zijn geen sporen van slacht aangetroffen. De leeftijd van de runderen varieert van één jaar tot ouder dan vier jaar. Het lijkt volgens de onderzoekers aannemelijk, dat de dieren ter plaatse aan natuurlijke factoren zijn gestorven. Om praktische redenen zijn de runderen op het erf begraven. De wijze van begraven was over het algemeen slordig. De kuilen waren vaak te klein en de dieren zijn er zonder veel zorg in begraven. De wijze van begraven, de leeftijd van de runderen en het ontbreken van slachtporen kunnen volgens de onderzoekers wijzen op een besmettelijke ziekte binnen de veestapel.

Put en aardewerk

Op het opgravingsterrein zijn de restanten van een waterput gevonden met een doorsnede van ongeveer 1,10 m. De diepte van de put was ongeveer 2 meter. Aan de onderzijde van de schacht zijn restanten gevonden van een houten putbeschoeiing. Het hout verkeerde in slechte staat en kon volgens de onderzoekers niet worden geborgen. Ruim halverwege de schacht bevond zich in de aarde een dunne ijzerhoudende band.

Er zijn diverse aardewerkfragmenten gevonden. Uit bij gebouw 4 behorende sporen zijn in totaal 85 aardewerkfragmenten geborgen. Het handgevormd aardewerk is dominant aanwezig met een aandeel van 64 %. De datering van het aardewerk afkomstig uit gebouw 4 heeft een grote spreiding. De aardewerkfragmenten behoren tot de vroegst gedateerde exemplaren van de nederzetting. Het betreft een *Paffrath* randfragment met dakrand dat in de 12^e eeuw en eerste kwart van de 13^e eeuw kan worden gedateerd. Op basis van een randfragment kogelpot met nagedraaide rand kunnen de vondsten uit de putschacht niet nauwkeuriger worden gedateerd dan 12^e tot 14^e eeuw.

Sluier van het verleden

Met deze opgraving en het rapport van BAAC b.v. is weer een klein stukje van de sluier van het verre verleden van Beekbergen opgelicht. Het archeologisch rapport vormt hiertoe een belangrijke bijdrage.

Bronnen:

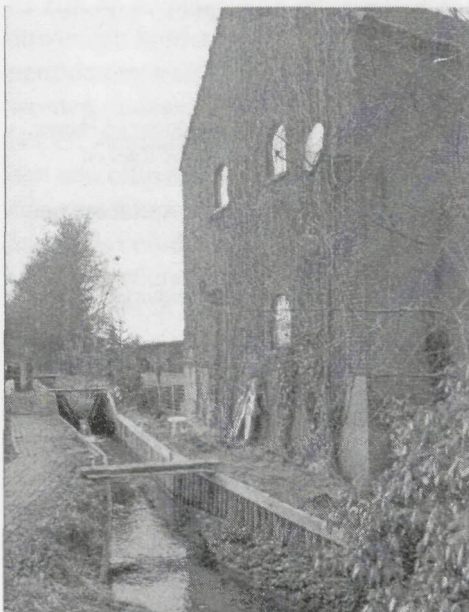
- Concept-rapport van BAAC b.v. van september 2003.
- Publicaties van Moerman en prof. Heidinga, onder meer in Grondboor en Hamer, jrg. 42, februari 1988: IJzer uit eigen bodem van Cees Laban, Henk Kars en Anthonie Heidinga
- Oude ijzerindustrie in Apeldoorn, folder nr 4 van cultuur historisch Apeldoorn van december 2002.
- Scriptie van mevr. Ir. Frings: Uit de lange kerkgeschiedenis van Beekbergen.

Molen op de Haar, Tonden

Weinig opvallend, die “molen” in het weidse platteland van Tonden, Haarweg 3. Toch stráált de historie ervan af. In de eerste plaats door het aanzien van het gebouwtje, *pre-industrieel* zouden we zeggen. Hier was vroeger kennelijk een *ambachtelijk* bedrijf gevestigd. In de tweede plaats door het beekje, dat er vlak langs stroomt en dat er een watervalletje veroorzaakt. Hier moet vroeger grote activiteit geheerst hebben!

Bakkerij/graanmaalterij

Ik stap van de fiets en schiet de bewoner van het ernaast staande huis aan, Theo Onstein, van de meubelzaak in Zutphen, die hier 24 jaar geleden ging wonen. In de eigenlijke molen woont nu zijn dochter, Annette Phaff. Theo: “Ik ontmoet nog wel eens mensen die hier in de oorlog brood kwamen kopen, destijds was het nog een combinatie van bakkerij en graanmaalterij. Toen ik hier kwam wonen, was er van beide functies al niet veel meer over. Wel was toen nog te zien hoe met een elevator graan boven in het

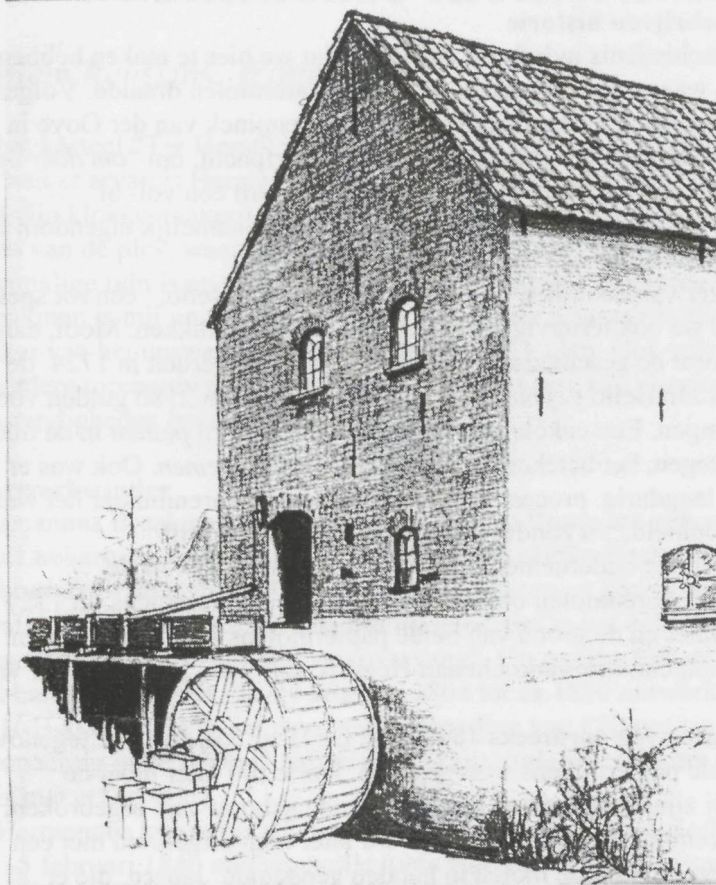
Huidig aanzien van de “Molen”

gebouw gebracht kon worden, waar het in *vakken* werd opgeslagen. Later hebben we in de bestrating twee oude molenstenen gevonden, die nu als sierstukken aan de weg staan”

In 1902 was het bedrijf in bezit gekomen van M.H.W.Jansen, een bakker. Hij maakte vroeger reclame voor zijn

product met de eenvoudige slogan

"Eet brood van De Haar",

welke woorden nu nog in een naburige boom gekerfd staan. In het boek over de historie van de molens op de Veluwe staat ook bij een interessante reconstructietekening van molen De Haar (Bijg.)..

Theo Onstein weet ook dat de stroom van het beekje een *waterrad* in beweging bracht, en aldus kracht opleverde voor de graanmolen in het gebouwtje

Zelfs in droge tijden was men van deze waterkracht verzekerd, doordat het beekje altijd liep, het water kwam (komt) namelijk uit een *spreng*. Ongeveer 200 meter van de molen

werd dat water in vijvertjes opgespaard. Zette men een sluis los, dan zette het waterrad de graanmolen in werking. Zo eenvoudig was het vroeger, hoewel er in latere jaren ook elektriciteit aan te pas is gekomen.

Conflicten schrijven historie

Verder de geschiedenis induikend ontdek ik dat we hier te maken hebben met een plek waar *eeuwen* geleden reeds een watermolen draaide. Volgens de oudste geschriften kreeg Andries Schimmelpenninck van der Ooye in 1656 de beek van Eerbeek naar Voorstonden in erfpacht, om "*om daer op bij de Haar een molen te setten*". De nieuwe molen werd een vol- of zeemsmolen, een pletsmolentje. De opstallen waren namelijk eigendom van de zeemsbereiders, die ook de waterpacht betaalden.

Als pachter van de molen gaat in 1707 de familie Bello, een rol spelen, een naam die we ook terugvinden in een aantal processtukken. Mooi, dankzij conflicten wordt de geschiedenis te boek gesteld! Zo werden in 1724 de goederen van Jan Bello *gepeind*, wegens een schuld van 2186 gulden voor geleverde lompen. Een enkele keer komen we het woord *peinen* in de oude stukken nog tegen, het betekent: *Voorlopig in beslag nemen*. Ook was er in 1732/33 een langdurig proces, omdat de Eerbeekse korenmulder het water van de beek ophield, en zonder water stond het bedrijf stil!

Bello moet een ondernemend man geweest zijn. Hij heeft de oorspronkelijke korenmolen omgebouwd tot twee papiermolens. In 1727 werden het water en de grond van beide papiermolens voor 5900 gulden door Schimmelpenninck verkocht aan Hendrik van Eck, burgemeester van Arnhem.

Op stafkaarten van omstreeks 1840 staat De Haar nog als twee tegenover elkaar liggende papiermolens weergegeven. Korte tijd later moet de papiermakerij zijn beëindigd en het betreffende gebouw zijn afgebroken. Alleen de korenmolen bleef over; die werd later nog uitgebreid met een *pelwerk*. In 1902 kwam de molen in handen genoemde Jansen, die er nieuwbouw pleegde: het huidige hoog bakstenen molengebouw.

Op de plek waar nu gewone burgers een fraaie woonplek hebben, draaide vroeger een watermolen, van groot belang voor fabricage van meel en de productie van papier. PW

Hermannus Braakman een Brummense klokkenmaker

Willem Reussink, Winterswijk

In het kasteel "Ter Horst" in Loenen bevindt zich een torenklok uit ca 1860. De maker ervan is Hermannus Braakman. Deze Brummense klokkenmaker had zijn klokkenmakerij in de Ambachtstraat te Brummen, iets ter rechter zijde van de plek, waar nu de winkel van Ter Stal is gevestigd. Zijn toenmalige tuin is nu parkeerplaats. Over het werk van Hermannus Braakman is mij nog weinig bekend. Hij is zeer waarschijnlijk ook de maker van het uurwerk op kasteel Twickel te Delden. Ook schijnt hij meerdere torenuurwerken te hebben gemaakt. Over zijn persoonlijke omstandigheden bezit ik meer gegevens.

Uurwerkwinder

Hermannus Braakman werd op 21 juli 1806 te Brummen geboren als zoon van Lubbartus Braakman (1768 – 1840) en Hendrika Beek (1772 – 1847). Lubbartus Braakman staat te boek als timmerman en klokkenmaker. In de kwaliteit van uurwerkwinder wordt hij genoemd in het bekende boek van De Graaf "Brummen in den tijd van overgang". Op pagina 179 staat vermeld dat Lubbartus Braakman van 27 februari 1804 tot ca. 1820 uurwerkwinder was in de N-H-kerk te Brummen voor een vergoeding van f 20 per jaar. Hij was woonachtig in de Ambachtstraat A 94 (kadastrale sectie G nrs 470 en 1286, huis met erf en tuin).

Hermannus kwam bij zijn vader in de leer en volgde hem op. Hij trouwde op 15 februari 1840 met zijn volle nicht Christina Johanna Everdina Braakman, geboren op 16 augustus 1806, dochter van Hessel Braakman (1776 – 1845), voerman te Brummen (Knoevenoordstraat, nabij boerderij "D'n Els") en Everdina Everts (1786 – 1842).

Hermannus en Christina kregen vier kinderen, die allen op jonge leeftijd overleden. De eerstgeborene, David Marius, werd slechts 5 jaar oud (18-09-1840/08-11-1845); de tweede, Everdina Johanna werd 10 jaar (15-09-1842/28-11-1852); de derde, Lubbartus Marius Hendrikus leefde slechts een week (25-11-1845/02-12-1845) en de vierde, Lubbartus Marius werd twee jaar (07-09-1847/19-12-1849). In de eerste twaalfeneenhalf jaar van hun

De huidige Ambachtstraat van Brummen

huwelijk moesten de beide echtelieden hun vier kinderen en hun beider ouders begraven. Je kunt dus niet van een gezegend huwelijk spreken.

Eén van de zussen van Hermannus trouwt met de Kampense klokkenmaker Adolf Boer. Twee van hun kinderen, Hermannus Boer (Kampen, 07-12-1837) en Adolf Boer (Kampen, 10-10-1842) staan in 1861 in het bevolkingsregister van Brummen ingeschreven als leerling-klokkenmaker-intern bij hun oom Hermannus Braakman en tante Christina, Ambachtstraat A 94.

Lubbartus Braakman, de vader van Hermannus, bezat behalve zijn huis in de Ambachtstraat gronden op de Brummense Enk (nu omgeving Kampweg/Dekamarkt), de Rhienderense Enk (nu omgeving Van Hogendorpstraat) en ook nog 2 ha in de mark van Leuvenheim. Hij hield koeien en verbouwde groenten (waarschijnlijk ook boekweit, karwei en hennep). Hermannus erfde het winkel/woonhuispand met werkplaats en tuin aan de Ambachtstraat en waarschijnlijk ook de genoemde gronden (geheel of gedeeltelijk).

In 1871 overlijden Hermannus (20 mei) en Christina (25 mei). Zij hebben spaarzaam geleefd en er is nogal wat te verdelen voor de erfgenamen. De

boedelscheiding met verkoping vindt plaats op 18 en 19 juli 1871. Dat gebeurt op verzoek van Hessel Braakman (achterneef/klokkenmaker en in dienst van Hermannus Braakman) en Jacobus Wentink, timmerman te Brummen. In welke mate deze laatste belanghebbende is, is mij niet duidelijk. Mogelijk vanwege openstaande rekeningen.

Notaris Wilhelmus Gesinus van der Dussen roept via advertenties op om opgaaf te doen van vorderingen en schulden op of aan Hermannus Braakman en leidt de verkopingen. In de eerste plaats de roerende goederen, zoals die in het pand aan de Ambachtstraat aanwezig zijn. Woonhuisinventaris, winkel- en werkplaatsinventaris en handelsvoorraad brengen samen f 1579,90 op. De onroerende goederen in de gemeente Brummen en de gemeente Enschede (Lonneker) brengen f 5725,00 op.

Christina's broer Lubertus krijgt 12 ½ % uit de totaalopbrengst en gebruikt dit geld om zijn van zijn zwager en zus gehuurde woonhuis en timmermanswerkplaats in Lonneker onderhands te kopen.

De kinderen van Hendrik Boer en Hermannus' overleden zus Aaltje krijgen ieder 5 % uit de totaalopbrengst van de verkopen. Dat was bijna f 350 per persoon en voor die tijd zeker niet onaanzienlijk.

Johanna Hendrika Nijenhuis-Braakman, oudste zus van Hermannus, ontvangt 25 % en Christina's zus Maria Klessner-Braakman krijgt 12 ½ %. De beide kinderen van Christina's broer Daniël, Hessel en Tonia Everdina, krijgen ieder 6 ¼ % (ca fl 435,00). Tot slot krijgen de zeven kinderen (uit twee huwelijken) van Christina's broer Jan (bakker te Haarlem) ieder 1/56 deel.

De onroerende goederen zijn in het testament als volgt beschreven: Drie huizen met erven, tuin, grond en bouwland, gelegen in de burgerlijke gemeente Brummen, kadastrale sectie G, nrs:

- 470 zijnde een tuin 6 A en 50 cA
- 1286 zijnde een huis en erf, 3 A en 40 cA (1286 is mogelijke een kadastrale reconstructie van 469)
- 1434 bouwland ter grootte van 19 A en 96 cA
- 1435 huis, 54 cA
- 1436 huis en erf, 3 A en 42 cA

De sectienummers 470 en 1286 vormen samen het woonhuis, de winkel en werkplaats en de tuin van Hermannus en Christina aan de Ambachtstraat. Woonhuis, winkel en werkplaats zijn waarschijnlijk in 1871 afgebroken en vervangen door het pand dat in 1997 is afgebroken en waarin in de loop der jaren meerdere neringdoenden gehuisvest waren. Nu, anno augustus 2003, is

er het doorlopende front van winkelunits. Ongeveer rechts naast de winkel van Ter Stal zal de winkel van Hermannus Braakman hebben gestaan.

De naam "Braakman"

De familie Braakman was in het begin en midden van de negentiende eeuw ruimschoots vertegenwoordigd in Brummen. Anthonie Braakman (volle neef van Hermannus) was bakker op het Marktpllein in een smal pand rechts naast het huidige Blokkerfiliaal. Hij was getrouwd met Grietje Dijkman, dochter van de dorpsonderwijzer/schoolhouder. Het gezin telde elf kinderen.

Maria Gerarda Braakman (een volle nicht van Hermannus) bestierde met haar man Paul Beek een herberg/tapperij te Rhienderen D20.

Hessel, de vader van Christina (dus de schoonvader van Hermannus) woonde met zijn gezin van 12 kinderen in de Knoevenoordstraat, nabij boerderij "D'n Els" en wordt in de annalen vermeld wegens vechten op de openbare weg: *"op 3 december 1797 des morgens te plm vijf uur, komende van 't huys van Herman Herms Wilderij, alwaar een bier gegeven wierd, met Hendrik Pauls Beek gevochten heeft, dat zij in een sloot zijn gevallen"*, en waarbij Hendrik Pauls Beek *"het mes getrokken en Hessel Braakman door de knieband gesneden heeft"*. Hendrik Pauls Beek kreeg een boete van vijftientig gulden, omdat hij voor drie vergrijpen tegelijkertijd werd veroordeeld, waaronder bedreiging met een voorhamer en menigvuldig messentrekken! (uit: "Brummen in den tijd van overgang", p 85/86).

Voor zover mij bekend wonen er momenteel geen nazaten van deze tak van de familie Braakman in Brummen. Zij zijn allen over het gehele land uitgezworven. Één ervan (afstammeling van bakker Anthonie Braakman) woont met mij onder één dak: zij is mijn vrouw!

Bronnen:

J. de Graaf: Brummen in den tijd van overgang,

Zutphen, 1947

Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland 1832

St. Wg KAG, 1990

C. de Kool-Verhoog: Kasteel ter Horst, een lagchend landhuis, Loenen, 2002

Gemeentearchief Brummen, met dank aan Jan de Rujter.

Aanvullende gegevens van andere stamboomonderzoekers familie Braakman, m.n. Henk Braakman te Rekken.

"Foto juni 2003. Fotocollectie Willem Reusink".

Mochten er onder de lezers mensen zijn die over aanvullende informatie op dit artikel beschikken, dan wil ik graag met hen in contact komen. Willem Reusink 05 43 – 51 46 92

Hoe ga je met archieven te werk?

Piet Willemsens

Aan zeven leden van De Marke zijn enkele vragen gesteld over de wijze waarop zij historische bijzonderheden uit archieven opdiepen. Wellicht kunnen collega-leden hiervan leren. De response op deze "enquête" heeft heel aardig uitgepakt. Ter wille van de overzichtelijkheid heb ik de vragen en antwoorden *thematisch* verwerkt. Hier volgt het gehele verhaal:

1. Moet je **ALTIJD** archiefwerk doen, of kun je soms uit het blote hoofd putten?

Corrie de Kool, die het meest werk van de enquête maakte en het eerst met de inzending binnen was, antwoordt hierop: *Archieven als bronnen* van informatie zijn voor mij onmisbaar. *Vertelde* geschiedenis is niet altijd 'waar' gebeurde geschiedenis. Wat ik wil vertellen of schrijven, moet als het kan objectief 'waar' zijn en door anderen geverifieerd kunnen worden.

Daarom vind ik een opgave van bronnen bij een artikel erg belangrijk.

-Willem Reussink: Voor het verzamelen van gegevens bij historisch onderzoek voor o.a. publicaties is mijn eigen geheugen over het algemeen niet toereikend en maak ik gebruik van diverse hulpmiddelen en bronnen.

-Wietse Venema: Dat is verschillend. Soms wel archiefwerk, maar ook vaak puttend uit lectuur van bijvoorbeeld Moerman en prof. Heidinga over ijzerwinning op de Veluwe. Hieraan kan worden gekoppeld plaatselijke bekendheid en ook kennis van het Veluws dialect, zodat een verhaal kan worden gemaakt over bijvoorbeeld de geschiedenis van het dorp Lieren. "Uit mijn blote hoofd" kan ik putten wanneer het gaat om herinneringen uit mijn jeugd. Voor de historische vereniging in Friesland "De Stelling" schrijf ik herinneringen op bijvoorbeeld over zwemmen, raadsportefeuille, paling enz.

- Martien Kobussen: Nieuwe historische verhalen schrijf ik weinig meer. Als ik schrijf put ik uit mijn archief waar ik veel in heb verzameld over Loenen en omgeving. Heel veel gehad aan oudere Loenenaren, die mij een schat aan gegevens hebben gegeven waardoor het mogelijk was de boekjes te schrijven.

Arie van Bodegom: Men hoeft niet altijd archiefwerk te doen, het geheugen doet ook veel. Ervaring met het verpondingsboek.. Een collega was met

Heel veel is te vinden in het Streekarchief te Zutphen

familieonderzoek bezig; de familie was grotendeels in onze regio woonachtig. Hij bezocht de archieven en ik heb toen de streekgeschiedenis een beetje kunnen ophelderen. Dus samenwerking.

Stan Dekker: Gevraagd naar de wenselijkheid c.q. noodzakelijkheid van archiefwerk, zullen de meeste archiefwerkers wel een of meerdere anecdotes achter de hand hebben over hun ervaringen "op het archief". De voor mij meest karakteristieke is deze: Twaalf jaar heb ik achter één rapport uit 1628 aangezeten. Gedurende die periode ben ik bij herhaling letterlijk van het kastje naar de muur gestuurd. Diverse tot dan toe voor mij onbekende archieven heb ik toen aan mijn adressenbestand kunnen toevoegen. Uiteindelijk ben ik, op aanraden van diverse archivariissen, toch weer bij het eerste, het Koninklijk Huisarchief nota bene, teruggekeerd. Daar stond de archivaris me op te wachten met de vraag, "Is dit soms wat je zoekt?" Daaraan toevoegend, "Het lag bij Frederik Hendrik in plaats bij Ernst Casimir."

Zo'n voorval is wel de bevestiging van de uitdrukking: de aanhouder wint. Is het nodig? Ja, zo bleek ook in dit geval. Bestudering van het bovengenoemde rapport leerde mij dat de auteur, die hetzelfde archiefstuk in 1856 aangehaald had, het rapport in zijn publicatie foutief had geciteerd.

Zonder mijn vasthoudendheid zou ik die fout, zoals je dat overigens vaker tegenkomt in de literatuur, klakkeloos overgenomen hebben

2. In welke soort archieven heb jij ervaring? Ook wel leggers van kranten, bijv. in Zutphens archief? Of bij particulieren? Of eigen archief?

Corrie: *Archieven als instelling* zijn voor mij luilekkerland. Hoewel 'lui': het is daar hard werken! In de vier jaar dat ik nu via de Stichting Wijnand Hacfort betrokken ben bij Kasteel Ter Horst, heb ik heel wat archieven bezocht. Gemiddeld één of twee keer per maand, meestal op regendagen, of -dankzij de airco - bij grote hitte. Het was een totaal nieuwe wereld voor mij. In het begin was ik aarzelend, want je voelt je dom en onhandig vergeleken bij al die andere bezoekers, die naar het lijkt heel kundig alles in klappers en lijsten en kasten weten te vinden, en vaardig met al die ingewikkelde apparatuur weten om te gaan. Maar bij alle door mij bezochte archieven, zoals het Nationaal Archief (Den Haag), het Gelders Archief (Arnhem), het Zutphens -, het Apeldoorns - en het Utrechts Archief, het Gelders Documentatie Centrum (Arnhem) en het Rijks Doc. Centrum (Den Haag), overal werken vriendelijke mensen die behulpzaam zijn. En soms even enthousiast kunnen worden als jijzelf.

Arie: Ervaring met het verpondingsboek.

Willem: Voor het verzamelen van feiten en gegevens voor o.a. publicaties is mijn eigen geheugen over het algemeen niet toereikend. Dan val ik terug op bronnen als krantenartikelen en boeken. Vaak uit eigen archief en bibliotheek, maar ook veel uit de openbare bibliotheek en archieven van mij bekende particulieren (kennissen).

Wietse Venema: Op grond van mijn werk (bij de Provincie Gelderland) in actieve dienst heb ik ervaring met bevolkingsregisters, registers burgerlijke stand, kadasterregisters, topografische kaarten en andere kaarten.

Ook wel leggers van kranten, bijv. in Zutphens archief? Of bij particulieren. Weinig uit eigen archief.

Martien: Eigen archief. Op internet vind ik wel eens een foto.

3. Staat er wel eens iets historisch van je gading op internet?

Corrie: *Archieven uit het hele land* zijn te vinden op www.archieven.nl. Voor mij was het Utrechts Archief een eyeopener. Tientallen aktes m.b.t. Hackfort heb ik daar gevonden en kunnen downloaden. Het is zoeken, spelen, en na een poosje STOPPEN. Anders raak je de weg kwijt.

Wietse: Ik maak weinig of geen gebruik van internet.

Piet: Op historisch gebied heb ik er nog nooit iets kunnen vinden. De meeste andere deelnemers aan de enquête evenmin.

4. Wat zijn de emotionele ervaringen inzake iets vinden (eureka!) of frustrerend helemaal niets ontdekken?

Corrie: *EUREKA!* Geweldig is het als je iets bijzonders vindt. Of in handen hebt. Zoals b.v. de akte van huwelijksvoorwaarden van "Wijnant Hackfort en Adelheit Bushoff" uit 1546 (G.Arch. Huis Ter Horst, inv.nr 13). Het besef: dit papier is meer dan 450 jaar oud, hier schreef Wijnant zijn naam en in deze zwarte lak drukte hij zijn zegel. Ik kan Wijnant bijna aanraken! Dat is een heel bijzonder gevoel.

Willem: Het verzamelen van gegevens en feiten in archieven vind ik altijd weer een spannend werk en ik kom inderdaad soms feiten tegen die ik niet zo zeer zocht, maar die onbedoeld weer nieuwe informatie geven en nieuwe zoekrichtingen aangeven. Dat is soms net zo plezierig als het eindelijk vinden van wat je wel (intensief) zocht.

Wietse: Een voorbeeld is het dagboek van mijn vader van 1918 tot 1933. Daarover heb ik een artikel geschreven, maar niet voor De Marke, maar voor de historische vereniging in Friesland "De Stelling".

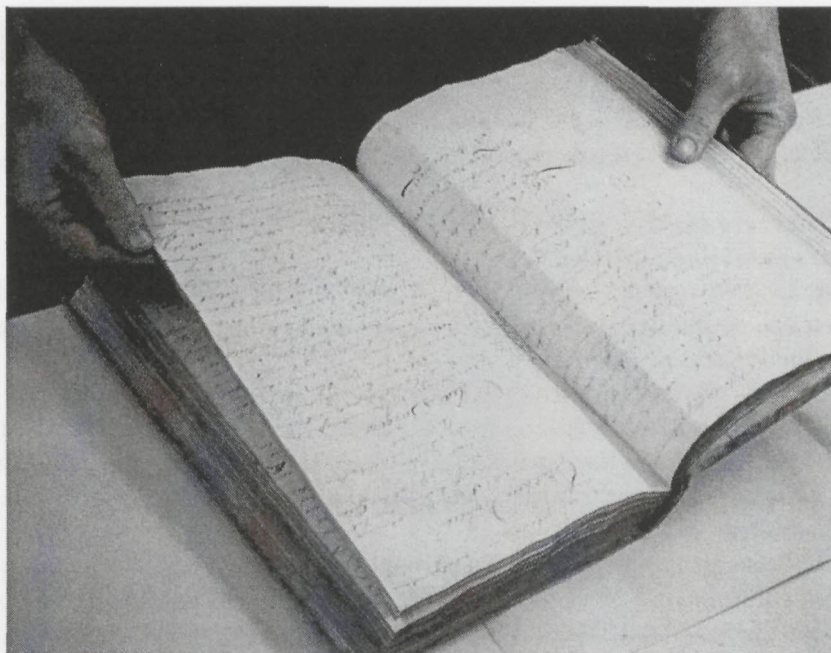
Arie: Opwindend is niet zo zeer het vinden als wel het conclusies trekken. Een archiefstuk kan eeuwen later verhelderend werken als het oude stuk vaag en onduidelijk is. Andersom ook natuurlijk; bijv. benamingen zijn later vaak verbasterd.

Stan. Wil men bevestiging van feiten en zekerheid over onduidelijkheden, dan wordt archiefwerk noodzaak. Persoonlijk wil ik al het bronnenmateriaal "screenen". Ik wil zelf de authentieke documenten onder ogen gehad hebben en door, de al dan niet gehandschoende, vingers hebben laten gaan. Dat is ook een sensatie van archiefwerk. De publicatie zal daardoor aan spontaniteit mogelijk iets inboeten, maar aan wetenschappelijke achtergrond winnen.

5. Vind je wel eens iets aardigs dat je NIET gezocht had? Wat doe je ermee?

Corrie: *Archieven zijn verleidelijk!* Je bent op zoek naar A, maar vindt ook iets over B, en het net zo interessante C en D. Daarom ontstaan naast het hoofdonderwerp, bij mij ook stapeltjes met gegevens van nevenonderwerpen. Dat ene archiefstuk heb je immers nu tóch in handen!

Willem: Het verzamelen van gegevens en feiten in archieven vind ik altijd weer een spannend werk en ik kom inderdaad soms feiten tegen die ik niet

zo zeer zocht, maar die onbedoeld weer nieuwe informatie geven en nieuwe zoekrichtingen aangeven. Dat is soms net zo plezierig als het eindelijk vinden van wat je wel (intensief) zocht.

Wietse: Ja, bijvoorbeeld volksverhalen uit Afrika in Esperanto. Ik vertaal deze verhalen in zo goed mogelijk en eenvoudig Nederlands en ze worden gepubliceerd in het plaatselijk nieuwsblad "De Beekberger".

Martien: Soms; bewaren.

Arie: Niets vinden, dwz stukken die onze regio niet aangaan, moet je links laten liggen, men moet een grens trekken!

6. Hoe lang en hoe vaak zit je buitenshuis in een archief, of kennisbronnen?

Corrie: Ik heb heel wat archieven bezocht. Zie verder onder 2.

Wietse en Martien: weinig in archief.

Willem: Voor wat betreft officiële archieven heb ik in het verleden ervaring opgedaan met gemeentelijke archieven, tegenwoordig met streekarchieven (Zutphen, Doetinchem) en het rijksarchief te Arnhem. Gemiddeld kom ik zo'n vier maal per jaar in deze archieven. Ik trek er dan meestal ook een hele dag voor uit. De frequentie van deze bezoeken is ook vaak afhankelijk van

het onderwerp: stamboomonderzoek en het verdiepen in een plaatselijke geschiedenis vragen vaak meer bezoeken dan een incidentele publicatie.

Arie: Buitenshuis zoek ik erg weinig. Doe overigens al ca. 25 jaar onderzoek. Veel boeken gelezen.

7. In hoeverre maak je gebruik van *oral history*, dus interviews met kenners en/of oude mensen?

Corrie: *Oral history* is voor mij het bijzondere contact met de hoogbejaarde nazaten van de familie Hackfort. Zij vormen de levende verbinding met Ter Horst. En die acht ik zeer waardevol.

Willem: Daarbij maak ik tot nog toe betrekkelijk weinig gebruik van de mogelijkheden van het Internet. Ook de interviewmethode (*oral history*) pas ik weinig toe, maar ik check eventueel wel bepaalde gevonden gegevens en feiten bij mensen, die naar mijn mening op de hoogte kunnen zijn door o.a. eigen belevenis of hun vakkennis.

Witse: Soms wel, bijvoorbeeld het verhaal: "Trees heeft een Canadees", gehoord van een echte Beekbergenaar. Verder put ik voor de historische vereniging in Friesland "De Stelling" uit mijn herinnering. Deze verhalen hebben geen betrekking op het gebied van "De Marke". Dat "oude mens" ben ik dus zelf!

Arie: Veel! Oude mensen hebben veel meegemaakt.

Stan: Heeft men heel veel ervaring met het onderwerp dan kan een publicatie ook zonder archiefwerk. Die ervaring zal dan berusten op langdurige interesse, verzamelde documentatie, verwerkte literatuur, mogelijk aangevuld met *oral history*. Daaruit kan een vlotte en spontane publicatie ontstaan.

Piet: Ik voel me het meest verwant met

de ervaringen van Corrie de Kool. Maar aan het heel diep graven zoals ook Stan Dekker doet kom ik niet toe. Ik ga niet verder dan de 19^e eeuw, waarvoor ik wel talloze (overheids)archieven heb afgelopen, heb afgezet: in Brummen, Zutphen, Amsterdam en Arnhem. Soms ook een hele dag in het Gemeentelijk archief van Den Haag, tevergeefs, totdat je in het laatste halfuur een *Fundgrube* ontdekt. Eureka, zou Corrie zeggen. Ze zegt ook: *Archieven: ga er eens kijken!*

DISCUSSIE OM GESEKER (3)

Ter inleiding. De naam van die boerderij onder Brummen, Geseker, houdt nu reeds een jaar de geesten bezig. In maart bracht PW het eerste artikel hierover; hij had diverse deskundigen geraadpleegd, en concludeerde aanvankelijk dat

Geseker gewoon afkomstig is van de meisjesnaam *Geeske*. Mis, zei de Borculose Wilko Mentink, het is afgeleid van het saksische woord *zeke*, dat moerasgrond betekent. In het volgende nummer klom Brummenaar dr. Gerrit Schutten in de pen; hij betoogde dat "*Geseker ooit Geesinghem geheten zou hebben*". Hij zag ook een verband met andere namen die op *-ker* eindigen, zoals Franeker en Lonneker. Toen kwam Arie van Bodegom op het toneel, met een oplossing die in het navolgende wordt onthuld (PW).

door Gerrit Schutten

Arie van Bodegom vertelde mij dat *gees* in veldnamen *gans* betekent. Een verklaring die ik zonder meer overneem. Vergelijk die met het Engelse: *goose*, *geese*. Dit had ik dus fout in de vorige aflevering, maar zelfs echte naamkundigen vergissen zich wel eens door een veldnaam te verklaren met een persoonsnaam. Van Bodegom voegde daaraan toe dat ganzen bij Geseker (9,8 m + NAP) voor de hand liggen, omdat 750 meter naar het zuidoosten bij het Veen de bodem twee meter lager ligt (7,8 m + NAP). Die plek was dus uitermate geschikt voor het houden van ganzen. De boerderij Giezenkamp (Giezenkamp 2, ten zuiden van de Wildenborg bij Vorden) lag aan een gebied dat door kwelwater altijd erg vochtig was. In die buurt bij Kranendonk moeten veel ganzen zijn gehouden, omdat dit dorp een Ganzensteeg en een Ganzenlaan kent. De Geesenkamp ten noorden van Dedemsvaart ligt aan het riviertje de Reest die daar veel dieper ligt. Ten zuiden van de Scheere, een

landgoed ten zuiden van Coevorden, ligt de Ganzenhoeve dicht bij de lage gronden aan de Kleine Vecht. Bij De Lutte bij Losser ligt de boerderij Gieselink of Gieselman vrij dicht bij de Dinkel. Wellicht zijn er nog meer boerderijen met *gees* in hun naam.

Ganzen werden in Oost-Nederland in natte gebieden veel gehouden. Ze leverden ganzendons voor matrassen, staartveren om mee te schrijven en in herfst en winter veel lekker vlees. Tot 1853 had Coevorden in november een belangrijke ganzenmarkt. Daarna werden de ganzen opgekocht door het Ganzenkoor, een groepje Enterse handelaren dat zo genoemd werd vanwege hun onderlinge prijsafspraken. Hun handel duurde tot de Eerste Wereldoorlog.

Arie voegde eraan toe dat het Geseker nooit zo oud kan zijn, omdat het geen *gewaarde* boerderij was. (Ter verklaring: een *gewaarde* boerderij is een grote boerderij met vee; zo'n bedrijf genoot stemrecht in de markevergadering. Niet-*gewaarde* (keuter)bedrijven hadden die rechten niet of in geringe mate). De Giezenkamp bij de Wildenborg is een kleine boerderij en dus niet *gewaard*. Van de beide anderen was dit niet zo snel te achterhalen. Dit doet mij denken aan een aantal kleine boerderijen op kleine horsten in het Stokkumerbroek. Deze boeren leefden van ca. twee koeien, van de koop en verkoop van kalveren die ze lieten opgroeien, en verder van ganzen. In het algemeen beperkten de gewaarde boerderijen in de marke zich tot bedrijven met ca. tien koeien en wat jongvee, enige paarden, veel of weinig schapen en flinke akkers om zoveel mogelijk rogge te produceren. Het voorbeeld van deze boerderijen in het Stokkumerbroek doet vermoeden, dat deze ganzenboerderijen geen of maar weinig rogge konden voortbrengen, vanwege het werk dat deze ganzen vereisten. Waarschijnlijk waren ganzenboerderijen nooit gewaard.

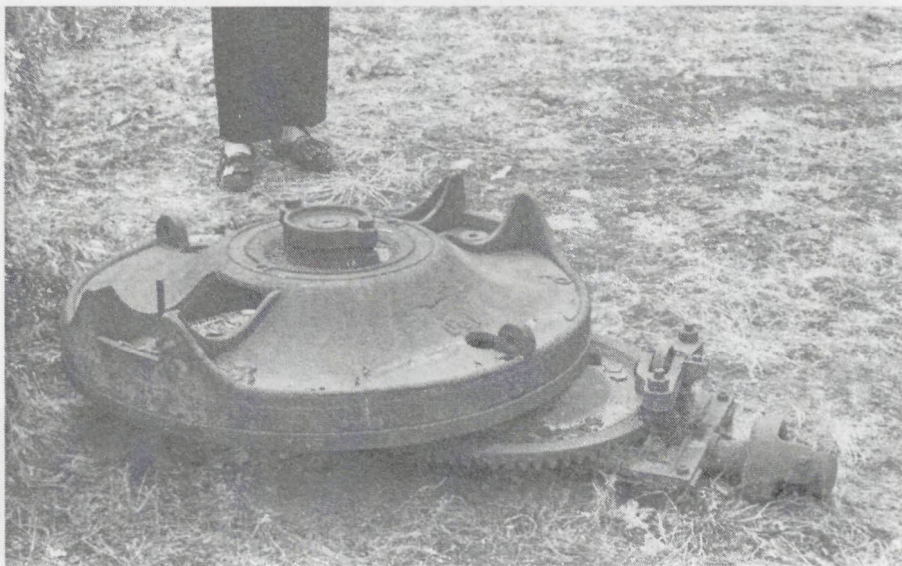
Toch wil ik een lans breken voor de hoge ouderdom van Geseker. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de hypothese dat in de vroegste tijden alleen op hoge en droge grond werd gewoond. Door de bevolkingsdruk werden later ook de lagere en minder droge gronden in gebruik genomen, vooral in de Karolingische Tijd. *) Het Geseker ligt op de punt van een hoge landtong waarop ook Hall ligt. Dit is een heel begeerlijke plek, net hoog genoeg voor de wintervloeden van de IJssel en dicht bij de lage weidegronden. Deze lokatie zal dus vroeg in gebruik zijn genomen. De consequentie is dat er al heel vroeg ganzenbedrijven moeten zijn geweest.

*) Deze bewering wordt ondersteund door bevindingen van de archeoloog A.D. Verlinde.

Rosmolen in Hall goed bewaard

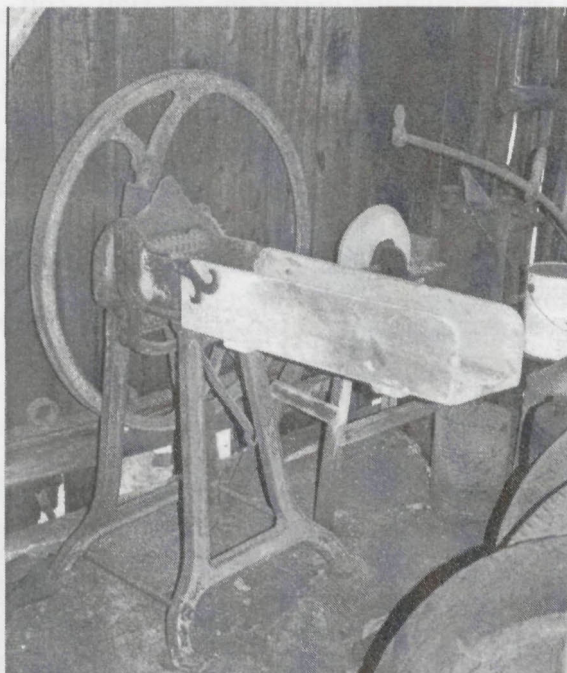
Aardige tip: het Openlucht Museum in Arnhem bezit een – heel toegankelijk – archief, dat een schat van gegevens over historische onderwerpen bezit. Op zoek naar iets anders ontdekte ik op een foto uit 1964 een *rosmolen* bij een boerderijtje in de kom van Hall. Zou dat apparaat er nog zijn? Warempel, half verborgen onder hout en wildgroei zag ik een “ijzeren ding” zoals afgebeeld op die foto uit 1956. Ik maak een nieuwe foto; zie hierbij

Een nog groter geluk: de oude boerin van toen (1924) kon me er alles over vertellen, Jannie Bosveld: "Het is een rosmolen, *rosmulle*, zeggen ze hier, waarmee tot de oorlog (1940) door mijn vader, Martin Holtslag, *havergarven* in mootjes werd gesneden. Voer voor ons paard, ook wel *kort(stro)* genoemd. Het geheel bestaat uit twee delen, de rosmolen die buiten staat, en het hakseltoestel dat binnen stond, met een aftak-as met elkaar verbonden. De rosmolen

werd door een paard aangedreven, die constant in een rondje liep, bijgestaan door mijn vader. In feite dus een vorm van *krachtwinning* toen er nog geen elektrische stroom ter plekke was. Zo eens in de week was mijn vader ermee in de weer”.

Bijna overal in ons land is zulk een vroege vorm van

Links de snijmachine, waarmee stro werd gesneden. Rechts een oude slijpmolen

mechanisatie afgebroken en opgeruimd. Zo niet op deze voormalige Hallse boerderij. Trots verwijst Jannie me naar een apart staande schuur, waar nog veel materieel van zestig jaar geleden keurig staat opgeborgen, zo ook de *snijmachine* (zie foto). Ernaast nog meer werktuigen, en ook een oude slijpmachine. Op de *deel*, waar vroeger de snijmachine stond, zien we ook nog een primitieve dorsmachine, *wanmolen* genoemd. Alleen de aftak-as waarmee de snijmachine werd aangedreven, is niet meer. Nou ja, je kunt ook niet álles bewaren. Zo is het al mooi genoeg.

PW

Oude smidse in Hall

Het is al bijna zestig jaar geleden dat menige boer zijn paard van nieuwe hoefijzers liet voorzien in een smidse te Hall (Voorstondensestraat 22). Toch valt aan het gebouwtje, dat tegen een boerderij aan is gebouwd, de vroegere functie nog onmiddellijk te herkennen. Met name de typische ramen en de dakconstructie. Een sieraad in ons plattelandsgebied, een plezier om er langs te fietsen.

Evenwel, ik stap even af om meer over die vroegere smidse te weten te komen. Eigenaar is nu de veertigjarige Arie Post, agrariër als bijbaan. Zijn moeder, Mientje, weet nog iets meer van de historische achtergrond van het gebouw, dat ze in 1964 met haar man betrok. De vroegere smederij was toen al een jaar lang een paardenstal, de rest van het bedrijf was nog gewoon een boerderij. Op de foto is nog het bedrijfsgedeelte tussen boerderij en smidse te zien, het vroegere

winkeltje dat bij de smeedse hoorde. De daarbij behorende blaasbalg was toen nog wel intact. De smederij stamt uit ongeveer 1850. Het ernaast liggende boerderijgebouw is jonger, van 1907. Veel meer historische kennis is niet beschikbaar, maar gelukkig woont er anderhalve kilometer verder nog de 93-jarige Harm Achterkamp. Een prachtfiguur, met heldere kop en aanvankelijk wantrouwige oogjes. *Wat mot den kerl?! Historisch onderzoek gaat gepaard met moeilijkheden, onze zegsman was ook nog knap doof. Via een nichtje krijgen we Harms verhaal toch te horen.*

“Als kind en later als boer, kwam ik al bij *De Dennesmid*, zo heette het bedrijf van Dirk Koenders. De enige smederij van Hall, een klein bedrijfje. De knecht, niet zo’n snugger type, hoefde alleen aan de blaasbalg te trekken, het apparaat dat nodig was om het vuur aan te wakkeren. Behalve paarden beslaan – een *vierkant* beslag kostte destijds twee gulden – produceerde hij alleen maar eenvoudige agrarische voorwerpen, zoals hakken; daarvan in de maten groot en klein. Een mooie tijd, mensen werkten toen nog hard en hadden geen schulden”. Merkt Harm nostalgisch op.

Natuurlijk repareerde de smid ook landbouwmachines en huishoudelijk apparatuur, maar alles heel eenvoudig: een trekker was nog nooit op het erf geweest! “Ach man”, vertrouwt Harm me toe, “vroeger werd al het gras gewoon met de zeis gemaaid. De smid hadden ze maar een enkele keer nodig. Overigens mochten de mensen die Dirk Koenders wel, die bekend bestond bekend om zijn plagerige grapjes”.

Dat is alles wat er over *De Dennesmid* nog boven water is te krijgen, behalve dat de huidige eigenaar Arie Post er weinig voor voelt om het door de gemeente als monument te laten verklaren, beperkt als hij dan wordt in eventuele bedrijfswijzigingen. Nou ja, als hij de smidse maar mooi intact houdt!

PW

V1-gat in Voorstonden

Ongeveer tweehonderd meter achter kasteel Voorstonden - tegenwoordig niet meer voor publiek toegankelijk – ligt verscholen tussen bomen een prachtig vijvertje, dat in februari 1945 gewelddadig is ontstaan. Het gebied Voorstonden, Eerbeek enz. werd toen geterroriseerd door overvliegende V1-bommen, vaak met een reutelend geluid, een teken dat ze op neerstorten stonden. Zeker tien V1's n zijn toen alleen al in het gebied Voorstonden terechtgekomen.

Dick Schoonman, die er destijds als vijftienjarige jongen dichtbij woonde, weet het nog precies. “Midden in de nacht een vreselijk ontploffing, ongeveer 300 meter vanaf onze boerderij. Er waren wel vaker V1's neergestort, maar de meesten *ontploften* niet, ze lieten slechts stukken ijzer en splinters over, later door oudijzerkerels opgehaald. Typisch dat bij deze ontploffing de druk zich naar één richting verplaatste, precies naar huize Voorstonden, een zwarte streep achterlatend op de sneeuw die er toen lag.

Op het kasteel waren alle ruiten vernield, ook bij ons thuis was veel glasschade. Het kasteel Voorstonden was destijds bevolkt door het Bureau Burgerbevolking Den Haag, voor evacués. Aan het bommengat is later niets meer aan gedaan, dat hoefde ook van niemand. Wel drongen struiken en bomen steeds meer op, die later door de huidige eigenaar Egbert van Hoogenberk mooi opgeschoond zijn”.

Als ik de foto neem, januari 2002, vergezeld Marco Schoonman mij. Zie het silhouet op de achtergrond. Alles bij elkaar altijd nog een mooie, vreedzame omgeving, anders dan 60 jaar geleden. Overigens is toen geen enkel huis of mens geraakt, behalve dan in Eerbeek, waar in februari 1945 een V1 overdag midden op het dorp viel, elf doden veroorzakend. Een immens verdriet bracht dat met zich mee, vooral bij de families van de getroffenen, meest evacués uit Arnhem. Hier in Voorstonden bleef alleen een idyllisch plekje achter. PW

XX

Berigt uit den Zutphensche Courant van 28 december 1904

Opgediepte door archivaris Jan de Ruiter

Een treurig menschenleven.

Men zendt ons de volgende treurige levensbeschrijving:

A. J. S., oud 63 jaren, werd te Zutphen geboren, leidde in zijn jeugd een zwervend leven, gedroeg zich slecht, onderging vele jaren gevangenisstraf, verbleef langen tijd in Duitschland, totdat hij eenige jaren geleden gebrekkig en niet meer in staat om te werken naar hier terugkwam en ten slotte voor rekening der gemeente bij een landbouwer te Eerbeek werd besteed. Na eenige jaren in hetzelfde kosthuis te zijn geweest, moest echter voor hem bij andere menschen onderdak worden gezocht, omdat tengerolge van zijn brutale optreden, zijn eerste kostbaas hem niet langer wilde hebben. S. die nog gaarne iets wilde verdienen, vroeg den eigenaar van een dennenboech, gelegen onder Eerbeek, verlof om daar grint te mogen uitgraven. Na de vergunning verkregen te hebben ging hij aan 't werk, en het gelukte hem zooveel te verdienen, dat hij een aardige spaarduit over had, die hij in een doosje in den grond verstopte. Onderwijl was ook zijn tweede kostbaas niet genegen hem langer te houden en

werd hij daar buiten de deur gezet, terwijl de gemeente Zutphen zich verder niets van hem aantrok. Toen nestelde hij zich, omstreeks April van dit jaar, in het bosch op de plaats waar hij de grint graafde. Hier leefde hij eenzaam, tevreden, en in overvloed, doch nu jl. Maandag kwam, volgens zijn zeggen, op eens de veldwachter van Brummen met een wagon en paard, laadde S. op, en gaf den voerman last hem te brengen naar het politiebureau te Zutphen. Aldaar aangekomen verklaarde hij weer naar Eerbeek terug te willen omdat men hem geen tijd had gelaten zijn geld mee te nemen. Daar de politie te Zutphen niets met den man te maken had, liet men hem van het politiebureau vertrekken, maar 's nachts om 12 uur arriveerde hij andermaal aan het politiebureau, met zijn geld, zijnde ± f 85, en een briefje van den eigenaar van den grond, waaruit blijkt dat deze blijde is, dat S. van zijn grond is verwijderd.

S. die een ontsoken been heeft, is voorloopig in het ziekenhuis alhier opgenomen.

Voortgezet onderzoek schans Leuvenheim met succes bekroond

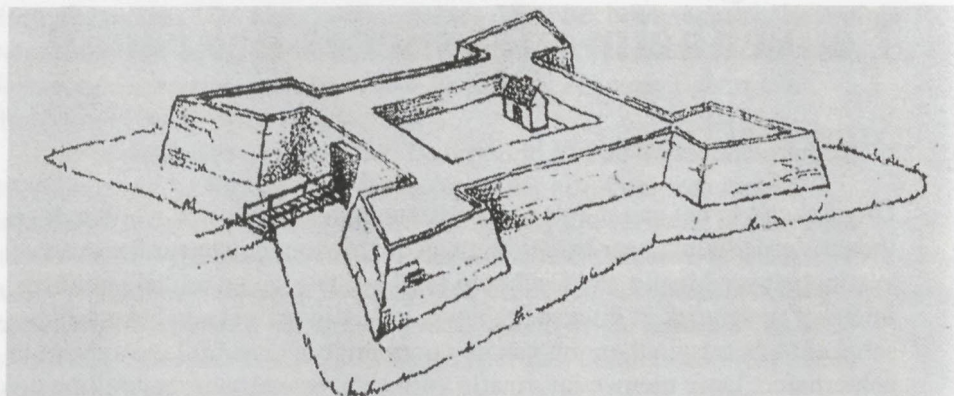
Stan Dekker

Uiterekend in het jaar dat de Open Monumentendag gewijd wordt aan thema Verdediging, naar aanleiding van de driehonderdste sterfdag van vestingbouwer Menno van Coehoorn (1641-1704), is het mij na jarenlang intensief onderzoek in diverse archieven eindelijk gelukt een belangrijke schakel in de totstandkoming van de voormalige schans bij Leuvenheim te achterhalen. Deze nieuwe informatie vormt een interessante aanvulling op de publikatie uit 1989¹ en twee lezingen voor De Marke, respectievelijk in 1989 en 1999, over de Leuvenheimse schans als vestingwerk uit de Tachtigjarige Oorlog en de inval van Graaf Hendrik van den Bergh in de Veluwe in 1629. Zowel in het boek als tijdens de lezing kon melding gemaakt worden van het feit dat de schans in 1628 werd aanbesteed, naar aanleiding van een rapport aan de Raad van State door de heren Van Lingen en Veldriel.

Zoektocht naar oud rapport

Het bestaan van dit rapport, met het opschrift: '*Verbael vande besognes gedaen op de Reijse vande bestedinge vande fortificatie vande Generaliteyts frontieren inde maent Meye, ende Juni 1628*', stond vast. Het wordt verschillende malen aangehaald door 1e Luitenant-ingenieur J.P. de Bordes in zijn verhandeling '*De verdediging van Nederland in 1629*', uit 1856. In zijn boek, dat geheel handelt over de belegering van 's-Hertogenbosch door Prins Frederik Hendrik, gaat hij ook uitvoerig in op de daarmee samenhangende inval van Graaf Hendrik van den Bergh in de Veluwe. Daarnaast besteedt de auteur ruime aandacht aan de tegen de Spanjaarden opgeworpen verdedigingswerken ten westen van de IJssel. In een voetnoot bij hoofdstuk IV, *IJsselvestingen, Oostelijk frontier*, op bladzijde 37, verwijst de auteur naar het genoemde rapport onder vermelding van de bewaarplaats. Dan moet het toch gemakkelijk zijn, mag men veronderstellen, om het stuk onder ogen te krijgen. Niets is minder waar gebleken. Het betreffende *Verbael* zou zich, volgens de informatie van De Bordes, bevinden in het

*Huis-Archief van Z.M. den Koning, onder Graaf Ernst (Casimir).
Allerh(hande) Militarea 1628. 137/329. no. 67. Bij mijn eerste onderzoek in*

De Leuvenheimse Schans in 1628 volgens het Verbael van de heren Van Lingen en Velt-driel. In het midden het terreplein met redoute, bedoeld als wachtlokaal. Daaromheen de wal met walgang en borstweeer. Op de hoeken de vier bolwerken of bastions. Aan de zijde van de Gelderse Toren werd een stenen poortje door de wal en een bruggetje over de gracht aanbesteed. Het geheel voor het bedrag van 14400 gulden.

het tegenwoordige Koninklijk Huisarchief (KHA) op 28 en 29 juli 1988 werd het stuk door mij niet aangetroffen. Ik kon vaststellen dat het archief van Ernst Casimir weliswaar nog bestond, maar de door De Bordes gehanteerde inventaris-nummers niet meer. Mij werd verzekerd dat er sindsdien verschillende herinventarisaties hadden plaats gevonden en stukken mogelijk elders ondergebracht konden zijn. Na op 6 februari 1989 nogmaals onderzoek in het K.H.A. verricht te hebben, deed men mij de suggestie aan de hand mijn geluk elders te beproeven. Vanaf dat moment heb ik mij tot allerlei personen, archieven en instanties gericht om achter de huidige verblijfplaats van het *Verbael* te komen. Bij recente navraag bij de samenstellers van de Rijksgeschiedkundige Publicatiën der Staten Generaal werd ik, naast andere mogelijke vindplaatsen, toch weer terug verwezen naar het KHA in Den Haag.

Ik diende opnieuw een verzoek in om alsnog ter plaatse mijn nasporingen te mogen voortzetten. Op 12 augustus j.l. werd ik persoonlijk opgewacht door archivaris A.F. Ubels, die mij een archief-map voorhield. Enigszins laconiek vroeg hij mij of het de map was waarnaar ik op zoek was. Een vluchtige blik op de inhoud was voor mij voldoende om te beseffen dat mijn onophoudelijk aandringen, na meer dan dertien jaar, die dag met succes

bekroond werd.

Enkele passages uit het vele pagina's tellende *Verbael*, over onder andere de aanbesteding van de Leuvenheimse schans, wil ik de lezers van 'De Marke' niet onthouden.

Inhoud van het "verbael"

In 1628 waren Pieter van Lingen, evenals dr. Johan Veltdriel, de latere burgemeester van Dokkum, lid van de Raad van State. Van Lingen was afgevaardigde namens Utrecht en Veltdriel voor Friesland. Visitatie van de fortificaties behoorde in die tijd tot de werkzaamheden van de afgevaardigden en volgens de resoluties van de Raad van State van dinsdag 7 maart 1628 werden beiden heren uitgezonden om verdedigingswerken van de bovenkwartieren te inspecteren.

In de aanhef van het *Verbael* lezen we: *De lesten april zijn wij tot Utrecht des avonts bij malcanderen gecoomen, Resolveerden dien avont noch om des anderen daechs onse reijse te neemen na Tiel, ...*. Daar vingen zij hun inspectietocht langs de vestingwerken aan en hielden nauwkeurig aantekening van de staat waarin deze zich bevonden en deden aanbevelingen ter verbetering of uitbreiding. Hun werk bestond niet uit inspecteren alleen, maar zij besteedden ook noodzakelijke herstelwerkzaamheden ter plaatse aan en paalden tegelijkertijd nieuwe werken af die door Raad van State waren voorgesteld.

Op 22 mei doen zij IJsseloort bij Arnhem aan, treffen daar de nodige maatregelen en zetten de volgende dag hun reis voort. Ik laat de heren aan het woord als zij rapporteren over een aan te besteden schans. *Den 23e zijn wij te samen gereden na Doesburch ende eerst na Deelensweerden beneden Dieren, om daer met eenen afte palen de Schans soo aldaer volgens de Resollutien van Haere Ho(og) Mo(gende) sal moeten gemaect worden.*

Uit het bovenstaande blijkt dat het handelt om een nieuw in te richten schans, op de Deelensweerden, gelegen aan de IJssel bij Leuvenheim, die nog afgepaald moest worden. Deze constatering is geheel nieuw en maakt voor het eerst exacte datering mogelijk.

We lezen verder in het rapport. *Hebben oock alle de aennemers mede genoomen ende nadat wij de affpalingen hadden gedaen ende de bestecken voorgelesen ende aengesecht, hebben wij de bestedinge aengevangen.... Het selve fort beneden Doesburch teijnden (aan het einde van) Deelens Weerden is aengenoomen bij Willem Marton yder roede voor (niet ingevuld). Ende sal lanc vallen bij raminge 150 roeden. Souden coomen ter Somma van (niet ingevuld).*

In de bij het *Verbael* gevoegde *Corte Staet vande bestedinge* zijn de

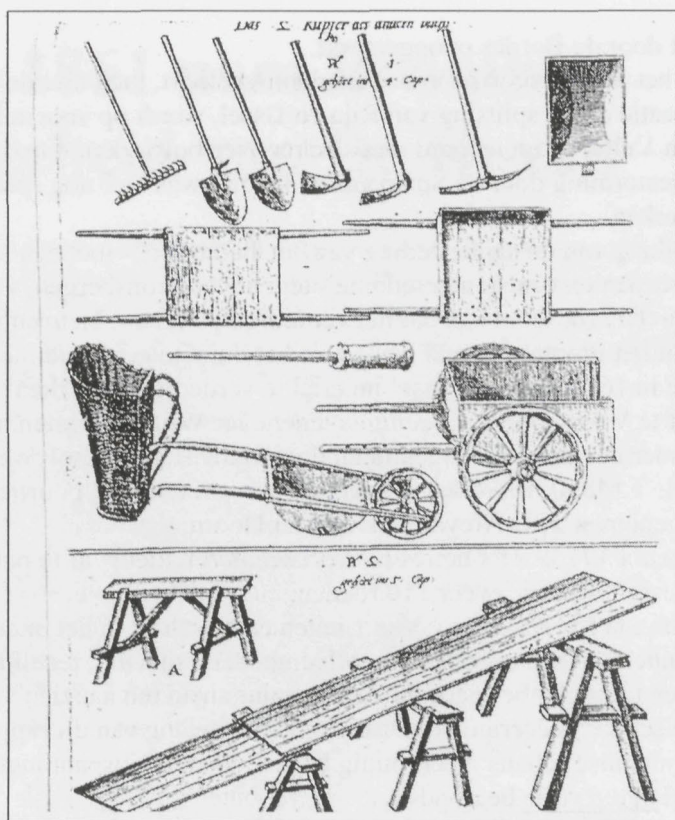
bedragen wel ingevuld.

Vervolgens reizen de heren naar Doesburg en verblijven daar tot de 26e. Zij doen ter plaatse aanbevelingen en laten verschillende werkzaamheden terstond uitvoeren. De volgende dag controleren zij of het werk naar behoren is uit gevoerd, waarna het gezelschap *in goet convoy* naar Zutphen rijdt, om vandaar uit per boot *Boschoffs huys beneden de Bronsbergen* te bezoeken. Daar palen zij eveneens een fort af met twee bolwerken en van achter open. Dit werk wordt aangenomen door Claes Treurniet. Deze open schans verving een *redoute*, een gedeeltelijk uit steen en hout opgetrokken wachttoren, die als XII werd aangemerkt in het rapport uit 1606 van de landmeter-ingenieur Bernardt Kempinck.²

In de aanhef van de bij het *Verbael* geleverde *Corte staet van vande bestedinge der wercken van fortificatie* die opgetrokken zullen worden aan de IJssel wordt voor het eerst ook de reden aangegeven, waarom de werken op bepaalde plaatsen gesitueerd werden, namelijk: ... *tegen alle de principaelste droochten daer geoordeelt wort dat den vijant soude connen overcoomen*, ofwel op die plaatsen, waar de vijand bij de grote droogte de rivier zou kunnen oversteken. Op een fraaie manuscript-kaart uit 1595, van de hand van de eerder genoemde Bernardt Kempinck, is ter hoogte van Leuvenheim een *Ondiepte* aangegeven.³ Enigszins stroomopwaarts daarvan is redoute getekend. Deze toren, genummerd XVII, is echter niet gerealiseerd, uitzoals blijkt uit het verslag van de inspectiereis van Kempinck in 1606. Van de 46 geprojecteerde redouten zijn er toen slechts 26 uitgevoerd. Op de genoemde kaart is tussen de redoute en de ondiepte met potlood (?), evenwel zeker niet door Kempinck, het bovenaanzicht van een verdedigingswerk geschetst. Het enige dat hieruit kan worden afgeleid dat de lokatie als strategisch belangrijk werd aangemerkt. Zo wordt met het *Verbael* uit 1628 in handen de situering van de Leuvenheimse schans op Deelens weerden in de directe nabijheid van de ondiepte in de IJssel afdoende verklaard.

Interessante correctie

Het *Verbael* levert overigens nog een interessante correctie op. Weer wordt bewezen dat auteurs niet straffeloos geciteerd kunnen worden. De Bordes heeft het bedrag waarvoor de Leuvenheimse schans werd aanbesteed incorrect uit de bijgeleverde *Corte staet vande bestedinge* overgenomen. Ik citeer: *Den 23e dito (mei) Een fort teijnde Deelens weerden beneden Doesburch bij Stevens huys heel geslooten met vyer bolwercken. Is aengenomen bij Willem Marton yder roede voor f 76 ende sal bij raminge lanck vallen 150 roeden. Sal coomen in gelde ter somme van f 11400.*

Afbeeldingen van gereedschap ten behoeve van de aanleg van Verdedigingswerken. Kopergravures in een Duitse handleiding voor aannemers uit 1607 door Buonaiuto Lorini getiteld Von Vestung bauen

De Bordes laat de schans voor slechts f 1400 aanbesteden. Een verschil van één cijfer, dat wel, maar wel een belangrijk cijfer. Dat er geen sprake is van een eenvoudige misser van de handzetter in die tijd, wordt verklaard uit het feit, dat De Bordes niet verbaasd ingaat op de omvang van het fort, noch op de grootte van het bedrag. Met de door mij gesignaleerde omissie, werd de schans evenwel de op één na duurste aanbesteding tussen Arnhem en Deventer. Waarbij dan nog niet gerekend is: *Een redoute met een stenen poortgen ende bruggesken over alles in ende aent selve fort volgens bestecke daarvan zijnde. Is aengenoomen inden hoop (in het geheel) bij Jan Maesten voor de somme van F 3000.* Daarmee kwam het totale bedrag van de aanbesteding op f 14400. Ook het feit dat de schans bij Leuvenheim als enige verdedigingswerk langs de hele IJsseloever met vier bolwerken wordt

uitgerust blijft door de Bordes onopgemerkt.

De schans bij het Westervoortse Veer beneden IJsseloort, toch niet de minst belangrijke locatie op de splitsing van Rijn en IJssel, wordt op voorstel van n Van Lingen en Veltdriel uitgevoerd met slechts twee bolwerken. Op een prent van de bestorming door de Spanjaarden in 1585 was hier nog sprake van vier bolwerken.

Prijsvergelijking van de aanbesteding van het 'halve fort' - met een lengte van negentig roeden en een stenen redoute - tegenover Bronsbergen, voor een bedrag van f 7210, toont aan dat het verdedigingswerk te Leuvenheim qua omvang tot het grootste en qua kosten tot het duurste gerekend moet worden van de in 1628 langs de IJssel ingerichte verdedigingswerken. Alleen het fort te Veessen in het *Beentgen* tegenover Wijhe, gesloten, maar van achter zonder bolwerken, aangenomen door Hans Hendricxsolt werd hoger geraamd: f 14850. Bijkomende kosten voor een redoute, poortje en bruggetje aangenomen door Areyn Pauwels van Hoorn: f 2900. Tezamen f 17750. Het betrof hier eveneens een nieuw af te palen vesting bij Veessen, van ongeveer 110 roeden.

Zo worden met het *Verbael* van Van Lingen en Veltdriel in het onderzoek naar de Leuvenheimse Schans enige onvolledigheden ingevuld, tegelijkertijd enkele veronderstellingen bewaarheid en een onjuistheid ten aanzien van de Leuvenheimse schans gecorrigeerd. Daarmee is het belang van dit rapport voor de Leuvenheimse schans meervoudig bevestigd en de inspanningen om het te achterhalen ten volle beloond.

Met dank aan de heer Ubels, die zoals hij zei: 'toevallig even in het archief van Frederik Hendrik (!) keek'. Voor de geïnteresseerden het tegenwoordige inventaris-nummer: A 14 IX - 1. Dat werkt beslist sneller, maar waarschijnlijk wel minder spannend.

Gelukkig blijven er nog vragen over. Zo wordt in het *Verbael* de locatie van de schans twee keer aangeduid met *Deelensweerden ofte aen Stevenshuys*. Zou met het huis van Steven mogelijk het Kraaienest bedoeld worden, dat in die tijd ook vermeld werd als *de Lantdroste Bouwing*?

¹ Dekker, S, *Leuvenheim 1629, De Schans*. Leuvenheims Belang. Leuvenheim 1989

² Rapport van Bernardt Kempinck dd. 28 oktober 1606. ARA, Den Haag. Archief Staten Generaal nr. 12548- 135.

³ *De IJssel tussen Doesburg en Zutphen met aangrenzend terrein, langs de Veluwe over de redoute torens*,

genummerd XII - XXII. Ingekleurde manuscriptkaart. ARA, Den Haag.

Geniearchief. Situatiekaarten, Y5. **Zie ook berichtje over tentoonstelling op p. 46**

In 1861 nam Brummen afscheid van De Hoven

De gemeente Zutphen heeft enige beruchtheid vanwege zijn “imperialisme” naar omliggende gemeenten. De relatie met Warnsveld is daarvan de bekendste. Maar anderhalve eeuw geleden had Brummen een conflict met Zutphen betreffende een grenswijziging, dat erop uitliep dat het Brummense gedeelte van de Hoven naar Zutphen ging.

De zaak is weer actueel, omdat – nu in goede harmonie – mogelijk weer een klein gedeelte van Brummen bij de Hoven, zeg Zutphen, wordt gevoegd. De oorzaak hiervan is de geplande bouw van (drie)duizend woningen door Zutphen in De Hoven, waardoor een belangrijke verkeersader in bebouwd gebied zou komen te liggen. Beter zou zijn die verkeersweg door het boerenland te trekken, maar dat ligt op Brummense gebied! Al enkele jaren geleden is hiervoor door de destijds wethouder Dick Kijlstra een (vage) principe-afsprake gemaakt, namelijk dat enkele tientallen hectares grond door Brummen worden afgestaan, waarmee de betreffende verkeersader op eigen gebied van Zutphen komt te liggen. Zo meteen meer hierover

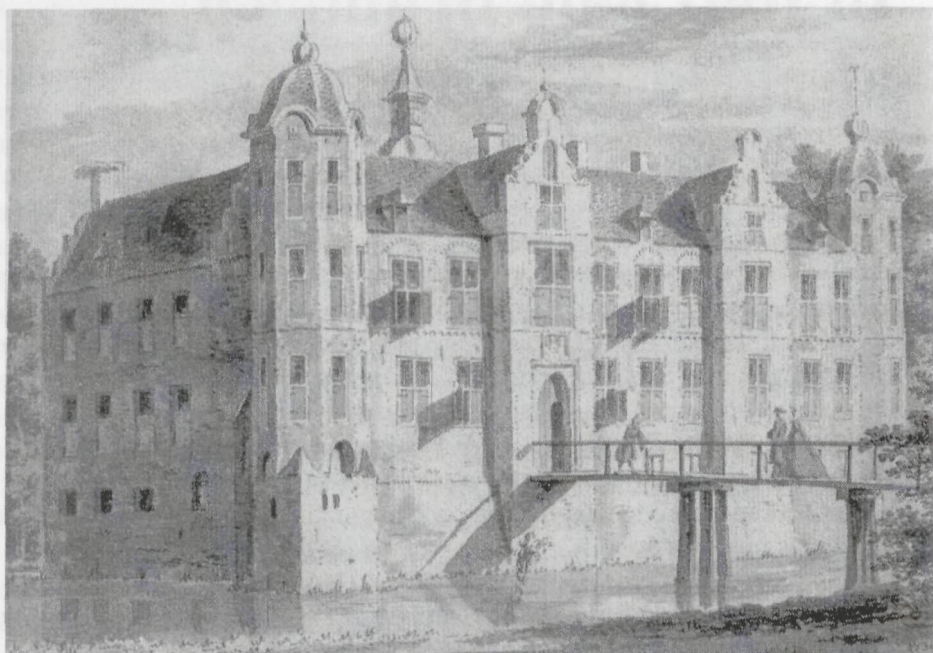
Vee weiden op uiterwaarden

We gaan nu terug naar het grensconflict van de negentiende eeuw. Opmerkelijk, omdat een aantal Brummenaren in De Hoven graag bij Zutphen wilde horen! Wij glimlachen er nu wat om, maar het ging hierbij om een conflict waarbij vier boeren, althans grondbezitters, in De Hoven grote macht bleken te hebben. Zij voelden zich benadeeld, omdat ze als Brummenaren geen gebruik meer zouden kunnen maken van de stadsweiden binnen de Zutphense grenzen.

In 1988 is deze affaire grondig uitgezocht door de archivariissen Jan de Ruiter en Bert Loper, respectievelijk van Brummen en Zutphen. Ze schreven hierover het artikel “Samenvoegende perikelen in de vorige eeuw”.

Reeds in 1857 richtten vier boeren een verzoekschrift tot koning Willem III. Ze vroegen daarin om toevoeging van hun gebied aan de gemeente Zutphen. Behalve het argument van vee-weiden voeren ze aan:

- dat de Hoven in het sociaal-maatschappelijk verkeer sterk op Zutphen is georiënteerd.
- Ze in Zutphen naar de kerk gaan
- De afstand tot Brummen te groot is (twee uur gaans)

Tot omstreeks 1798 stond in De Hoven nog het trotse kasteel De Marsch, door eigenaar Van Lintelo zelf afgebroken

De Brummense gemeenteraad, die zijn eigen motieven had om van De Hoven verlost te worden, gaat na vier jaar met het verzoek akkoord. Wel onder de aanvankelijke voorwaarde dat Zutphen jaarlijks honderd gulden vergoeding zou verstrekken, of twee duizend gulden ineens. De Brummense eis wekt bevreemding bij de Zutphense bestuurders. Het verzoek is immers uitgegaan van enkele *inwoners* van Brummen en niet van de gemeente zelf. Toch vinden er opnieuw onderhandelingen plaats, op een heerlijk dorpsniveau. Twee stukken weiland die aanvankelijk in de grenswijziging betrokken zouden worden, blijven toch bij Brummen. De eindoplossing komt pas in zicht door een nieuwe brief, die van 5 februari 1860 aan de Gedeputeerde Staten, waarbij een zevental inwoners (waaronder de eerste vier) van De Hoven zich bereid tonen om zelf een bedrag van

duizend gulden bijeen te brengen en daarmee de financiële bezwaren van de gemeente Brummen weg te nemen.

Op deze Rivierkaart van 1846 vormen de Brummense Hoven de driehoek tussen De Prins, Het Kanon en De Hoven

Er waren minstens twee redenen waarom Brummen uiteindelijk vlot akkoord ging met de afstand doen van De Hoven, beide van financiële aard. Eerstens, het dure onderhoud van een gedeelte van de Baankstraat en de daarin gelegen duiker. De tweede reden was de armenzorg, die in de Hoven handenvol geld kostte. Immers, in dat gedeelte van Brummen waren de armen "in groten getale aanwezig". Per 1 januari 1861 heeft uiteindelijk de afscheiding plaats, nadat vermelde som van duizend gulden was voldaan.

Geen spijt

Om hoeveel inwoners het toen ging, weten we niet precies, maar wel dat er halverwege de negentiende eeuw nog slechts weinig mensen in De Hoven woonden. Dat staat in een pas uitgekomen historisch boekje over De Hoven

("Geschiedenis van Zutphen over de IJssel"). Hieruit blijkt dat omstreeks 1830 het Zutphense gedeelte van De Hoven 300 inwoners telde, het Brummense gedeelte ongeveer 200. Gemiddeld was er slechts één koe per gezin aanwezig; over armoede gesproken.

Zou Brummen nu nog spijt moeten hebben omdat in de negentiende eeuw voor een habbekrats een gedeelte van het gemeentelijk gebied is afgestaan? Oud-wethouder Dick Kijlstra kan alleen maar lachen om de affaire. "Tien jaar geleden, toen onze gemeente 1250 jaar bestond, hebben we nog op een genoeglijke wijze een delegatie van de gemeenteraad van Zutphen hier op bezoek gehad. In middeleeuwse kledij hebben we eendrachtig en vrolijk het dorp door gewandeld".

En wat het gebied betreft: "Ook al zouden we in de toekomst meer huizen mogen bouwen, dan nog zouden we dat toch nooit in zo'n afgelegen wijk als De Hoven gedaan hebben. Laat Zutphen daar maar gelukkig mee zijn!".

Terug naar de actualiteit, waarin we moeten vaststellen dat de *deal* tussen Brummen Zutphen nog lang niet rond is. Gemeentefunctionaris Henk Achterkamp, beleidsmedewerker Grondzaken, vertelt me: "In het kader van de Stedendriehoek heeft Zutphen inmiddels het plan om in De Hoven geen 1000 maar 3000 woningen te bouwen, (IJsselsprong). Brummen ziet hierin nogal wat haken en ogen, want de *omleidingsweg* zou dan nog dichterbij Brummen komen te liggen. Politiek is er dus nog niets besloten, maar de discussie kan ook niet al te lang duren". De afscheiding van 1861 wordt dus nog vervolgd!

PW

Te leen in onze bibliotheek

De bibliotheek van onze vereniging heeft onlangs weer enkele aanschaffingen gedaan, waarvan ik er van bibliothecaris Wim Klomp twee ter inzage heb gekregen. Hierbij een korte attendering

Boerderijen in Gelderland

Dit boek is uitgegeven in het kader van Boerderij-jaar 2003, telt 145 pagina's en een 100 (schitterende) foto's van een veertig oude boerderijen, zowel van buiten als interieurs. Verdeeld over de gebieden Veluwe, Achterhoek en Betuwe. Op de meeste boerderijen wordt geen moderne landbouw bedreven, wel "zijtakken" als camping, hoogstambongerd, koeien vetmesten, of een beperkt aantal melkkoeien. Praktisch alle boerderijen verkeren nog in min of meer ongerepte staat, ook al zijn ze tot puur woonoord, met smaak verbouwd. Nergens platvloerse, poenige aanbouw of andere vernieuwingen. De tekst is al even fijnzinnig, opgesteld door NRC-man Michiel Hegener. Uit het Marke-gebied komt niet één boerderij voor, wel dicht erbij zoals De Adelaar in Voorst. En vergeet ook niet "Kersen en koeien op een middeleeuws kasteel", waarmee kasteelboerderij Doornenburg wordt bedoeld. Uit dit hoofdstuk een proeve van de tekst: "Wie onkundig van al die puinhopen en restauraties de voorburcht betreedt, ziet alleen een zeldzaam oude plek, gedrenkt in historie en met een levendig boerenbedrijf. Als het weer meewerkt en het werk is gedaan, zit Annie Derksen wellicht op het terras voor de boerderij waarop ze werd geboren, en waar ze voorlopig niet weg wil – ook niet voor een paar weken: "Ik ga één dag per jaar met een kennis op vakantie". Mooi boek!

Veldnamen en oude boerderijnamen

Geschreven door de auteur die op 28 januari jl. in de Marke-lezing te Brummen over het gelijknamig onderwerp zo'n eminente indruk maakte: dr. D.Otten uit Heerde. Voorheen leraar Duits. Het onderwerp in zijn nieuwste boek betreft in principe het gebied Apeldoorn, maar in feite is het van toepassing op een flink deel van Nederland. Immers, veel namen kom je overal tegen bijv.: berg ,brink ,deel ,geer, horst, hul, kam, laar. En namen die eindigen op -erl, -elk- erij. Veel kennis vond hij in de grote computerbestanden die er over dit onderwerp bestaan, en natuurlijk uit eigen archievenonderzoek. Ook dit boek is aardig geïllustreerd, maar de nadruk valt op het encyclopedisch karakter van al die namen. Leuk ook, bijv. de uitleg van het woord dag: een oppervlaktemaat die overeenkomt met het aantal m² dat een boer vroeger met een zeis kon maaien. Jammer genoeg

staat het getal er niet bij; wèl bij morgen, de oppervlakte die iemand vroeger tijdens een morgen kon ploegen: 0,85 ha. (Als oud-landbouwkundige lijkt het me trouwens stug dat zo'n grote lap grond vroeger in een morgen geploegd kon worden!). De naam horst, die wij van kasteel Loenen kennen, betekent volgens Otten: een met bomen begroeide verhoging in een laag landschap. Het boek telt 192 pagina's.

Dezelfde auteur schreef in 1988 een gelijksoortig boek: Landschap en plaatsnamen van de Veluwezoom, dat een groot deel van het Marke-gebied behandelt. Hoe de naam Hall te verklaren? Heel gewoon: bosje op hoge zandgrond, later uitgebreid tot bos en open plaats in het bos. Ook dit boek is in de verenigingsbibliotheek beschikbaar. Bel Wim Klomp: 055-505 2276. PW

Monumentendag 12 september

Op die dag is er te Leuvenheim een bescheiden expositie "De Leuvenheimse Schans", met het thema "Monumenten van verdediging". In het Buurthuis "Leuvelheim", in samenwerking met:

- Monumentencommissie Brummen-Rheden
- Leuvenheims Belang
- Buurthuis Leuvenheim

SD

Oproep aan de lezers

Elke lezer van De Marke kan zijn vereniging een dienst bewijzen, door het blad ook aan vrienden en kennissen voor te leggen! Met de vraag: wil ook jij lid worden? De ervaring is dat, als de mensen eenmaal kennis hebben gemaakt met ons ledenblad, ze best graag lid van De Marke willen worden. De voordelen ervan zijn:

- Interessante artikelen uit je eigen gebied. Het is een stimulans om zelf iets (meer) aan historisch onderzoek te doen in je eigen dorp of regio. En er eventueel zelf een stukje over te schrijven!
- Het lidmaatschap kost slechts € 14 per jaar. Aanmelding bij secretaris Clara Uenk, Eerbeek; tel. 0313-652 553.
- Behalve tweemaal per jaar dit mooie blad, kent De Marke nog vele andere activiteiten, vooral de lezingen. Gemiddeld wel acht avonden per jaar, in een van de plaatsen van ons werkgebied.
- Een aantal keren per jaar stuurt de secretaris een bulletin aan alle leden, met daarin, behalve een aankondiging van de a.s.lezing, een lijstje van aangeschafte boeken, die de leden gratis uit de eigen bibliotheek kunnen lenen.
- Nóg meer leuks aan De Marke: twee keer per jaar organiseert deze club een boeiende EXCURSIE, per bus of eigen auto. Resp. een hele dag en een halve dag. Soms is de animo zo groot, dat er een "stop" zit op het aantal deelnemers.

De conclusie kan duidelijk zijn: direct na lezing van dit blad het aan anderen doorgeven en hen wijzen op de aangename gevolgen van het lidmaatschap van De Marke!

De organisatie van de werkdag is een belangrijk onderdeel van de arbeidsomgeving. Het is van belang dat de werkdag goed wordt georganiseerd, zodat de werknemers de beste prestaties kunnen leveren. Dit kan worden bereikt door de werkdag in fases te verdelen, waarbij de werknemers de tijd krijgen om te werken, te rusten en te leren. Het is ook belangrijk dat de werkdag flexibel is, zodat de werknemers de tijd kunnen nemen om hun werk te organiseren op een manier die voor hen het beste is. Het is belangrijk dat de werkdag goed wordt georganiseerd, zodat de werknemers de beste prestaties kunnen leveren.

De organisatie van de werkdag is een belangrijk onderdeel van de arbeidsomgeving. Het is van belang dat de werkdag goed wordt georganiseerd, zodat de werknemers de beste prestaties kunnen leveren. Dit kan worden bereikt door de werkdag in fases te verdelen, waarbij de werknemers de tijd krijgen om te werken, te rusten en te leren. Het is ook belangrijk dat de werkdag flexibel is, zodat de werknemers de tijd kunnen nemen om hun werk te organiseren op een manier die voor hen het beste is. Het is belangrijk dat de werkdag goed wordt georganiseerd, zodat de werknemers de beste prestaties kunnen leveren.

De organisatie van de werkdag is een belangrijk onderdeel van de arbeidsomgeving. Het is van belang dat de werkdag goed wordt georganiseerd, zodat de werknemers de beste prestaties kunnen leveren. Dit kan worden bereikt door de werkdag in fases te verdelen, waarbij de werknemers de tijd krijgen om te werken, te rusten en te leren. Het is ook belangrijk dat de werkdag flexibel is, zodat de werknemers de tijd kunnen nemen om hun werk te organiseren op een manier die voor hen het beste is. Het is belangrijk dat de werkdag goed wordt georganiseerd, zodat de werknemers de beste prestaties kunnen leveren.

De organisatie van de werkdag is een belangrijk onderdeel van de arbeidsomgeving. Het is van belang dat de werkdag goed wordt georganiseerd, zodat de werknemers de beste prestaties kunnen leveren. Dit kan worden bereikt door de werkdag in fases te verdelen, waarbij de werknemers de tijd krijgen om te werken, te rusten en te leren. Het is ook belangrijk dat de werkdag flexibel is, zodat de werknemers de tijd kunnen nemen om hun werk te organiseren op een manier die voor hen het beste is. Het is belangrijk dat de werkdag goed wordt georganiseerd, zodat de werknemers de beste prestaties kunnen leveren.

De organisatie van de werkdag is een belangrijk onderdeel van de arbeidsomgeving. Het is van belang dat de werkdag goed wordt georganiseerd, zodat de werknemers de beste prestaties kunnen leveren. Dit kan worden bereikt door de werkdag in fases te verdelen, waarbij de werknemers de tijd krijgen om te werken, te rusten en te leren. Het is ook belangrijk dat de werkdag flexibel is, zodat de werknemers de tijd kunnen nemen om hun werk te organiseren op een manier die voor hen het beste is. Het is belangrijk dat de werkdag goed wordt georganiseerd, zodat de werknemers de beste prestaties kunnen leveren.